

*Eitvydas Bajarūnas**

*Užsienio reikalų ministerija***

Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimas saugumo ir gynybos srityse

Santykių su Šiaurės šalimis stiprinimas jau kurį laiką yra tarp Lietuvos užsienio politikos prioritetų. Kaip rodo apklausa, Lietuvos žmonės mano, kad Lietuva turėtų būti siejama su Šiaurės Europos regionu. Bet Baltijos valstybės yra ES, NATO ir kitų globalių organizacijų narės, priklauso ir visoms įmanomoms regioninėms organizacijoms – Baltijos jūros valstybių taryba, Šiaurės Matmuo ir t.t. Kam iš viso tada reikia kažkokio kito regioninio formato? Kai pradėdame diskutuoti apie bendradarbiavimą saugumo ir gynybos srityje, kyla dar fundamentalesni klausimai. Ar tai nebus NATO pakaitalas? Kas pasikeitė, kad po daugiau kaip dviejų dešimtmečių nuo Šaltojo karo pabaigos, po beveik aštuonerių metų nuo Baltijos valstybių narystės ES ir NATO, Šiaurės ir Baltijos šalys aktyviai prakalbo apie aštuonių šalių bendradarbiavimą saugumo ir gynybos srityje? Kokie gi pokyčiai gali atvesti prie Šiaurės ir Baltijos bendradarbiavimo saugumo ir gynybos srityje (tai neseniai buvo vos ne tabu)? Kodėl Šiaurės šalys turi rinktis partnerėmis Baltijos valstybes, o ne, sakykime, Vokietiją ar Lenkiją? Autorius daugiausiai dėmesio skirdamas einamųjų procesų pristatymui, analizei ir apibendrinimui (o ne teoriniam diskursui), nagrinėja Šiaurės ir Baltijos regiono transformaciją, saugumo ir gynybos iššūkius ir grėsmes. Straipsnyje didžia dalimi per Lietuvos interesų prizmę bandoma analizuoti regioninio bendradarbiavimo formatų plusus ir minusus. Pateikti argumentai duoda pagrindo teigti, kad jau laikas pradėti rimtai kalbėti Šiaurės ir Baltijos „saugumo bendruomenę“, kurios kūrimui reikia ne tik praktinių pastangų, bet ir tolesnių rimtų akademinų studijų.

Įvadas. Kiek adekvatu kalbėti apie saugumą ir gynybą Šiaurės ir Baltijos regione?

Apie šį regioną pastaruoju metu girdime tikrai nemažai. Šiaurės šalys yra minimos Baltijos valstybių (toliau – BV) vadovų pasisakymuose, jos dominuoja finansų, verslo ir energetikos diskursuose. 2011 m. rugpjūčio mėn. vykusio

* *Eitvydas Bajarūnas* – Lietuvos Respublikos ambasadorius Švedijos Karalystėje. Adresas korespondencijai: Grevgatan 5, BV 114 53 Stockholm, Švedija, tel. +46 8 667 54 55, el.p. – eitvydas.bajarunas@urm.lt

** Šiame straipsnyje pateikti vertinimai ir mintys yra be išimčių tik autoriaus ir niekada negali būti vertinamos kaip Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos ir jos padalinių oficiali pozicija.

valstybinio vizito Islandijoje metu Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė reziūmavo, kad „Lietuvos užsienio politikos orientacija Skandinavijos valstybių pusėn yra pagrįsta mūsų ir Šiaurės šalių interesų suderinamumu ... šios šalys Lietuvos niekad neišdavė ir visuomet padėjo“¹. Regiono šalis sieja ne tik interesus, bet ir idealizmas, noras padėti tam, kam tuo metu labiausiai reikia.

Santykių su Šiaurės šalimis tyrinėtojas Mindaugas Jurkynas, referuodamas 2008 m. atliktos gyventojų apklausos rezultatus, pastebi, kad Lietuvos žmonės mano, kad Lietuva turėtų būti siejama su Šiaurės Europos regionu, o ne su Rytų Europa². Šiaurės orientacija dominuoja ir Estijos ir Latvijos atveju. Orientaciją į Šiaurę siūlė net ir Lietuvos Vyriausybę įvaizdžio kūrimo klausimais konsultavusi užsienio kompanija: ekonominiu požiūriu Lietuvai geriau būti siejamai su stabiliomis, pažangiomis, socialiai atsakingomis Šiaurės šalimis nei su posovietine erdve.

Nepaisant geopolitinio Lietuvos ir kitų BV judėjimo Šiaurės šalių link, turime pripažinti ir skirtingumus. Priešingai, nei Šiaurės šalys, esame šalis su dominuojančiu katalikų tikėjimu ir tradicine orientacija Vidurio Europos link, kuri tęsiasi nuo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės dinastinių ryšių. Labai skiriasi mūsų ekonominė ir finansinė situacija. Formaliai BV nėra integruotos į Šiaurės šalių institucijas.

Taigi, kalba eina ne apie BV ir Šiaurės šalių integraciją, o apie bendradarbiavimą su Šiaurės šalimis. Bet BV yra ES, NATO ir kitų globalių organizacijų narės, priklauso ir visoms regioninėms organizacijoms – BJVT, Šiaurės Matmeniui ir t. t. Kam tada reikia papildomo regioninio Šiaurės ir Baltijos (toliau - ŠB) formato? Ar jis turi realų pagrindą?

Kai pradėdame kalbėti apie ŠB bendradarbiavimą saugumo ir gynybos srityje, kyla dar fundamentalesni klausimai. Ar tai nebus NATO pakaitalas? Ar tai nereiškia, kad esančios institucijos – NATO, ES ir kt. – neatlieka savo uždavinių, kad turime galvoti apie atskiro regiono formavimą? Ar iš viso yra įmanoma galvoti apie pilnavertį bendradarbiavimą tarp šalių, kurios turi skirtingas institucines preferencijas. Švedija ir Suomija nepriklauso NATO ir bent jau artimiausiu metu neplanuoja rimtai svarstyti narystės. Norvegija ir Islandija savo ruožtu nepriklauso ES, o Danijai taikomos išimtys dalyvaujant bendrojoje ES saugumo ir gynybos politikoje. Tik dvi šalys – Suomija ir Estija – priklauso eurozonai.

2011 m. lapkričio mėn. Švedijoje, Örebro vyko Šiaurės ir Baltijos (to-

¹ Samoškaitė E., „D.Grybauskaitė: Šiaurės šalys niekada mūsų neišdavė“, www.delfi.lt, 2011 m. rugpjūčio 27 d.

² Jurkynas M., „Inkarų“, užmestų Šiaurės regione, yra ištis nemažai“, www.bernardinai.lt, 2012 m. vasario 7 d.

liau – ŠB) šalių gynybos ministrų susitikimas. Kaip po susitikimo pažymėjo tuometė Lietuvos Krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė, gynybos ministrų susitikimo metu ne tik vyko diskusija apie saugumo situaciją regione, bet visi ministrai vieningai pasisakė už tai, kad ŠB šalys turi siekti glaudesnio, konkretesnio praktinio bendradarbiavimo gynybos srityje, ateityje galvodami apie bendras pratybas, apie sąveikumo didinimą, apie bendras šalių pastangas kibernetinės gynybos ir energetinio saugumo srityse³.

BV nuo pat nepriklausomybės atgavimo aktyviai siekė trišalio bendradarbiavimo saugumo ir gynybos srityje (apie tai vėliau; jau berašant šį straipsnį, spaudoje pasirodė pranešimas apie tai, kad BV gynybos pajėgų vadai susitarė sukurti bendrą karinį štabą 2013 m.⁴). Savo ruožtu, Šiaurės šalys, ilgą laiką nuosekliai judėjusios bendradarbiavimo gynybos srityje linke (NORDEFECO rėmuose), šį bendradarbiavimą dar labiau suintensyvino 2009 m. paskelbus taip vadinamą Stoltenbergo pranešimą⁵. Čia pirmą kartą buvo aiškiai suformuluotas Šiaurės šalių siekis sustiprinti ryšius ne tik dėl jų geografinio artumo, bet ir dėl bendrų užsienio ir saugumo politikos interesų. dėl to, kad Šiaurės šalių regionas tampa vis svarbesnis geopolitiniu ir strateginiu požiūriu. Stoltenbergo pranešimas atspindėjo ir didėjančią ES ir NATO susidomėjimą regioniniu bendradarbiavimu tarp valstybių narių ir valstybių, kurios nėra narės. Nesenas Švedijos ir Suomijos sprendimas priimti kvietimą prisidėti prie NATO oro policijos misijos saugant Islandijos oro erdvę tik patvirtina, kad regione vyksta fundamentalūs pokyčiai gynybos srityje⁶.

Kas, visgi, pasikeitė, kad po daugiau kaip dviejų dešimtmečių nuo Šaltojo karo pabaigos ir beveik po aštuonerių metų nuo BV narystės ES ir NATO, ŠB šalys aktyviai prakalbo apie aštuonių šalių bendradarbiavimą saugumo ir gynybos srityje? Kokie pokyčiai gali atvesti prie šio bendradarbiavimo (tai ne per seniausiai buvo beveik tabu)?

ŠB regionas per pastaruosius kelis dešimtmečius pergyveno tikriausiai pačią didžiausią transformaciją. Iš regiono, kuris buvo charakterizuojamas Šaltojo karo laikų Vakarų ir Rytų įtampomis, net ir dėl ginkluotės koncentracijos, šiuo metu asocijuojasi su ekonominiu ir fiskaliniu stabilumu, aukšta politine integracija, aukštosiomis technologijomis ir aukščiausiu pragyvenimo lygiu. Regiono šalių konkurencingumą ir ekonominį stabilumą parodė tai, kad

³ Iš privataus pokalbio su tuomete LR krašto apsaugos ministre R. Juknevičiene 2012 m. lapkričio mėn.

⁴ „Joint Baltic Military Staff to Be Established“, news.err.ee, 2012 m. lapkričio 9 d.

⁵ „Stoltenberg Report presented to Nordic Foreign Ministers“, www.icenews.is, 2009 m. vasario 10 d.

⁶ „Suomija ir Švedija prisidės prie NATO oro policijos misijos Islandijoje“, www.alfa.lt, 2012 m. spalio 16 d.

Šiaurės šalys beveik nebuvo paliestos 2008 m. prasidėjusios ir iki pastarųjų dienų besitęsiančios ekonominės-finansinės krizės, o BV gana gerai su ją paža- bojo. ŠB regionas imponuoja ir savo kiekybiniais rodikliais – tai penktas pagal bendrą BVP dydį ES ir 11-tas pasaulyje.

Šaltojo karo metu net ir Šiaurės šalims tiesiogiai darė įtaką situacija, kai per Baltijos jūros vidurį ėjo „Berlyno siena“. Prisiminkime atvejį, kai 1981 m. spalio mėn. SSSR povandeninis laivas S-363 („Whiskey“ tipo) užplaukė ant uolų netoli Švedijos pietinio Karlskronos uosto. Žiniasklaida šį incidentą vė- liau pavadino „viskis ant ledų“ („whiskey on the rocks“) incidentu. Nors grei- čiausiai povandeninis laivas užplaukė ant uolų dėl įgulos kaltės, povandeninis laivas beveik neabejotinai vykdė nenustatytą slaptą misiją netoli pagrindinės Švedijos pietinės pakrantės karinio jūrų laivyno bazės. Įvykis sukėlė neregėtą įtampą tarp Švedijos ir SSSR⁷.

Neatpažįstamai regione pasikeitė ir demokratijos lygis. Juk kiek be- būtų intriguojantys paskutiniai Seimo rinkimai Lietuvos gyventojams, iš- orės stebėtojams jie nekėlė abejonių. Aštuonios ŠB šalys pasinaudojo tuo, kad atsivėrė sienos, ir regione ir Europoje buvo visiškai įgyvendintas laisvas žmonių, prekių, kapitalo ir paslaugų judėjimas. Dėl narystės ir įdiegtų ES ir NATO standartų regiono šalys žinomos kaip mažiausiai korumpuotos arba bent jau darančios rimtą progresą šioje srityje.

BV, aišku, dar turi lygiuotis į Šiaurės šalis, kurios stebina pasaulį ir tuo, kad yra pačiame „Human Development“ indekso viršuje, ir nėra pral- enktos pragyvenimo lygiu. Šiaurės šalys yra vienas sėkmingiausių pasaulio regionų, vertinant ne tik gyvenimo kokybę, bet ir socialinę aplinką ir darbo kultūrą. Jos yra neabejotinai inovacijų lyderės pasaulyje.

Regionas yra antras pagal dydį regionas yra antras pagal vystomosios pagalbos dydį pasaulyje. O kurgi dar bendras Šiaurės šalių įvaizdis kaip „są- žiningo tarpininko“. Nestebina, kad istoriniai 1993 m. Oslo susitarimai galėjo būti pasirašyti būtent čia⁸. Jei paskaičiuotume aukščiausių JT sistemos pareigū- nų skaičių, Šiaurės šalys yra nepralenkiamos⁹. Tai irgi daro regioną unikalų, o

⁷ Mosey Ch, *Special to the Christian Science Monitor*, October 3, 1981.

⁸ Pirmieji „Oslo derybų“ susitikimai jau dalyvaujant norvegams, žydams ir palestiniečiams vyko 1993 m. sausio 20-22 dienomis netoli Oslo esančiuose Norvegijos gynybos ministro (po 1993 m. balandžio – užsienio reikalų ministras) J.Holsto ir jo žmonos M.Heiberg namuose. Be abejo, neformalus Norvegijos vaidmuo čia buvo neapsakomai didelis (detaliau – <http://history.state.gov/milestones/1990-2000/Oslo>)

⁹ Čia kaip pavyzdžiu būtų galima pasiremti Švedijos šalies, kurią žinau geriausiai, duomenis. Bet analogiška situacija būtų remiantis ir kitų Šiaurės šalių pavydžiu. D.Hammarskjöldas (1905–1961) buvo antrasis JT generalinis sekretorius 1953–1961 m. F.Bernadotte (1895–1948) buvo JT tarpininkas. 2005 metų birželį, J.Eliassonas Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos pirmininku buvo išrinktas jos 60-osios sesijos metu. Sąrašą būtų galima tęsti.

jo įtaką – žymiai didesnę, už santykinį svorį. Ne veltui žymūs Vakarų ekspertai regioną charakterizuoja kaip „švelniąją galią“ (*soft power*)¹⁰.

Visu tuo aišku labai sėkmingai pasinaudojo BV, kurios greitai suprato, kad Šiaurės šalių pagalba ir palaikymas gali padėti užsitikrinti didesnę svorį Europos ir transatlantinėje plotmėje, spręsti joms ir visam regionui aktualias problemas.

„Aštuonetukas“ tapo neformalaus Šiaurės ir Baltijos valstybių vyriausybių bendradarbiavimo formatas. Šio formato rėmuose tapo įmanomas ne tik glaudus politinis dialogas ir žinybiniai ryšiai, bet ir realybe tapo BV prisijungimas prie Šiaurės šalių elektros energijos rinkos.

Šiaurės šalys visada buvo vienos didžiausių BV integracijos į ES ir NATO rėmėjų. Iš kitos pusės, Šiaurės šalys tapo didžiausiosiomis investuotojomis BV, nekalbant jau apie finansinę paramą valstybių pilietinėms visuomenėms, demokratijai ir kitiems svarbiems procesams, kurie buvo ypač svarbūs mums kaip besivystančioms, nepriklausomybę atgavusioms ir valstybingumą atkūrusioms valstybėms.

Aišku, būtų netikslinga ŠB šalis suplakti į vieną visumą. Taip, Šiaurės šalys yra pačios artimiausios mums ne tik geografiškai, bet ir kultūriškai, ir istoriškai. Bet turime ir nemažai skirtumų. Šiaurės šalys ypač akcentuoja lyčių lygybę, seksualinių ir kitų mažumų teises, žmogaus ir individo teises apskritai. Čia kaip niekur kitur yra nusistovėjęs konsensusas tarp valstybės ir individo, savotiškas socialinis kontraktas. Skirtingas sprendimų priėmimų tipas: BV – „iš viršaus į apačią“, Šiaurės šalyse – „iš apačios į viršų“. Didžiulę problemą sudaro ir abipusės informacijos trūkumas (paradoksas – vidutinis lietuvis daugiau žino ir detalai seka kas vyksta Minske, nei politiškai artima-me Stokholme).

Bet kalbos apie Šiaurės ir Baltijos, arba kaip prieškarinio Lietuvos mokslininkas Kazys Pakštas įvardijo – Baltoskandijos bendruomenę tikrai nėra bergždžios. Priešingai, gyvenimas rodo, kad net šiuo metu socialiniai ar finansiskai skirtingos šalys turi gana daug panašumų. Juk kodėl Šiaurės šalyse verslas taip lengvai įsitvirtino būtent BV? Rado panašumų tiek darbo kultūroje, tiek verslo sampratoje. Atvirkščiai, kodėl tiek lietuvių taip lengvai įsitvirtina, pavyzdžiui, Šiaurės šalių kompanijose? Juk ne kas kitas, o BV į finansinę ir ekonominę krizę pasižiūrėjo „šiaurietišškai“ – nepuolė ir toliau skolintis, taip stengdamosios išlaikyti ekonominę gerovę, vartojimą, o „susiveržė diržus“ ir

¹⁰ Wilson D., Nordenman M. „The Nordic-Baltic Region as a Global Partner of the United States“ in Nurick R, Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council, p. 67.

per ekonomines priemones (kartais drastiškas) vėl privertė ekonomikas veikti. Šia savo savybe BV parodėme, kad priklausome Šiaurės, o ne Pietų Europai.

Aišku, negalima idealizuoti ir Šiaurės šalių. Globalizacija, migrantų skaičiaus didėjimas, visuomenės senėjimas ir kitos išsivysčiusioms Vakarų visuomenėms žinomos tendencijos verčia ir Šiaurės šalis adaptuoti savo socialinius standartus, juos keisti.

Bet ar ŠB regionas pasižymi tik „švelniąja galia“? Kaip dėl saugumo bei gynybos dimensijos? Taip, BV niekada istorijoje neturėjo saugesnės aplinkos. Bet susidaro paradoksali situacija. Anksčiau regiono saugumu reikėjo užsiimti jau vien dėl to, kad regionas buvo nesaugus, o ypač, kai pasibaigė Šaltasis karas. Bet tada kalbos apie „griežtąjį saugumą“ Baltijos regione buvo neįmanomos vien dėl Rusijos jautrumo (verta prisiminti, kad pirmoji viso Baltijos jūros regiono organizacija – Baltijos jūros valstybių taryba – nuo pat savo įkūrimo 1992 m. neištraukė „griežtojo saugumo“ iš savo funkcijas). Dabar, kai saugumo situacija dramatiškai pasikeitė, atrodo, kad būtent „griežtojo saugumo“ klausimai, o ir ŠB bendradarbiavimas saugumo ir gynybos srityje tapo nebeaktualus.

Tai tik dalis tiesos. Regiono šalys niekada nebuvo nusišalinusios nuo saugumo ir gynybos. Tą byloja ir iškalbūs faktai apie sukauptą didžiulę taikos palaikymo patirtį, dalyvaujant ne tik JT operacijoje, bet ir NATO, ES misijose. Užtenka pasižiūrėti į geografiją – Afganistanas, Afrikos ragas, Vakarų Balkanai ir t. t. Danija iš viso didžiausią dėmesį skiria NATO užjūrio operacijoms¹¹. Švedija dalyvavo Libijos operacijoje, būdama vienintele ne NATO šalimi, pasiuntusia kovos lėktuvus (nors Švedija dalyvavo tik neskraidymo zonos užtikrinimo etape, bet ji nuėjo daug „toliau“, nei kai kurios NATO narės, pvz., Vokietija, Lenkija). Švedija ir Suomija dalyvavo beveik visose NATO misijose, pradedant SFOR ir KFOR, ir pratęsiant ISAF Afganistane.

Iš kitos pusės, ŠB regiono kovinė galia irgi kartais yra sumenkinama. Puikus to pavyzdys – Europoje tik Vokietija turi daugiau kovos lėktuvų nei apskritai ŠB šalys. ŠB šalys krizės ar karinio konflikto atveju galėtų pasiūsti pakankamas (ir gerai paruoštas) sausumos pajėgas, tarp jų ir rezervo karius.

Vėlgi, kaip ir ekonominio ir finansinio išsivystymo lygio atveju, ŠB šalys nėra vienodos ir kai kalbama apie saugumą ir gynybą. BV yra tarp silpniausių NATO šalių. Priešingai, Šiaurės šalys turi pačias moderniausias ginkluotas pa-

¹¹ Dahl A. S., „Sweden, Finland and NATO: Security partners and security producers“ in Nurick R, Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council, p. 9.

jėgas. Žymus *Economist* apžvalgininkas Edwardas Lucasas gana tiksliai apibrėžė situaciją: „šalys, kurios turi didžiausią saugumo poreikį, turi prasčiausią saugumo situaciją <...> šalys, kurios turi stipriausią gynybą, yra pasidalinusios“¹².

Nepaisant gana nemažo regiono žinomumo, faktiškai tik neseniai buvo rimtai imtasi diskusijų dėl ŠB šalių bendradarbiavimo saugumo ir gynybos srityje. Aišku, mąstymo šia linkme niekada netrūko, nors ilgą laiką saugumo diskurse regione dominavo socialinė, ekonominė ir diplomatinė dimensijos, energetinis saugumas, santykiai su Rusija ir pan.

Taigi, ar jau tikrai laikas pradėti rimtai kalbėti Šiaurės ir Baltijos saugumo ir gynybos tema? Pateiksiu pagrindinius argumentus, kodėl pritariu šiam teiginiui, o vėliau išplėtosiu ir pateiksiu išvadas.

Kas pasikeitė, kokios atsirado naujos prielaidos?

- Nors ŠB regiono situacija keičiasi pozityvia linkme ir daugiau nekalbama apie regiono padalinimą ir grėsmes, regionui netrūksta iššūkių (vėliau straipsnyje bus nagrinėjama detaliau). Galima paminėti vidaus politinę įtampą, nelegalią migraciją, ekologiją ir t. t., nes yra akivaizdu, kad keičiasi pati saugumo sąvoka ir kalbama ne tik apie karines grėsmes.
- Bet kalba eina ne tik apie „naujas grėsmes“. Regiono šalys, ypač – BV, pagrįstai sunerimusios dėl karinių grėsmių. Taip, situacija visai kita, palyginti su tuo, kai BV teritorijose buvo Rusijos kariuomenė. Bet karinė grėsmė nėra atmesta. Nors tai ne Šaltojo karo situacija, gynybos klausimai grįžta į regiono šalių dienotvarkę. ŠB šalims Rusijos karas su Gruzija 2008 m. ir besitęsianti dviejų regionų okupacija yra „priminimo skambutis“.
- NATO pajėgumams mažėjant ir JAV vis aiškiau deklaruojant apie mažėjantį indėlį Europoje, atėjo laikas tiek Europai plačiąja prasme, tiek jos atskiroms šalims imtis didesnės atsakomybės. Bet kokių atveju ŠB šalys nėra JAV pagrindinių puslapių tema. Po JAV Prezidento Baracko Obamos perrinkimo 2012 m. lapkričio mėn. iš karto pasigirdo kalbos, kad pirma dramatiško biudžeto mažinimo „auka“ bus JAV karinis biudžetas. Su tuo susiję neišvengiami biudžeto apribojimai Europos šalyse. Net jei Europa išlips iš ekonominės ir finansinės krizės greitai, jos pasekmės jausis ilgam. ŠB šalims taip pat reikės išmokti gyventi mažesnių biudžetų „pasaulyje“.

¹² Lucas E., „Loose Ends and Their Virtues“: Or a conceptual framework for Nordic-Baltic security cooperation“ in Nurick R, Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council, p. 3.

- Kita tendencija – keičiasi regiono mąstymas apie saugumą ir gynybą. Buvusio Norvegijos Premjero Thorvaldo Stoltenbergo 2009 m. pranešimas apie Šiaurės šalių bendradarbiavimą saugumo klausimais apėmė daug įdomių pasiūlymų dėl penkių Šiaurės šalių bendradarbiavimo¹³ ir nuėjo toliau nei tradicinis NORDEFSCO bendradarbiavimas. Aišku, jis beveik neapėmė BV, bet parodė aiškia tendenciją – „švelniosios galios“ regiono, Šiaurės (o ateityje ir ŠB) regionas turi tendenciją transformuotis į „saugumo bendruomenę“. 2011 m. Švedijos Solidarumo deklaracija irgi signalizavo, kad Šiaurės (vėlgi, tikimės ateityje ŠB) regionas peržengia tradicines ES ir NATO narystėmis apibrėžtas sienas (vėliau apie tai bus detalčiau).
- Į saugumo regioną besitransformuojantis ŠB regionas traukia išorės dėmesį – kaimyninės Lenkijos ir toliau esančių šalių, kaip JK. Kaip atsakas iš Šiaurės šalių atsirado regioninė gynybos iniciatyva, t. y. Šiaurės grupė (ang. *Northern Group*), kurią sudaro Šiaurės šalys, BV, Vokietija, Nyderlandai, Lenkija. Kita regioninė reakcija – Šiaurės šalių kovinės grupės (*Nordic Battle Group*), į kurią 2012 m. gegužės mėn. buvo pakviestos ir BV, kūrimas.
- Dėl globalizacijos ir integracinių (ES, NATO) procesų ŠB regionas, jo saugumo problematika tapo platesnio, transatlantinio saugumo sistemos dalimi: nenuspėjama „branduolinė“ Rusija, neišspręsti Šiaurės (angl. *High North*) klausimai, neišspręstas NATO ir ES santykių „mazgas“, Rusijos santykiai su Europa ir JAV ir t. t.

Bet ne tik besikeičiančios aplinkybės tapo paskata imtis nagrinėti temas apie ŠB bendradarbiavimą saugumo ir gynybos srityje. Nepaisant gausios literatūros apie BV¹⁴ ar Šiaurės šalis¹⁵, ŠB kaip bendras geopolitinis vienetas yra tik neseniai tapęs tyrėjų objektu. Čia, visų pirma, reikėtų išskirti bendrą

¹³ Stoltenberg T., *Nordic Cooperation on Foreign and Security Policy*, Oslo, 2009.

¹⁴ Žymesni tyrinėjimai: Petersen N., eds., *The Baltic States in International Politics*, Copenhagen, DJØF Publishing, 1993; Van Ham P. ed., „The Baltic States: Security and Defence After Independence“, *Chailot Papers*, No. 19 (Paris: Institute for Security Studies, Western European Union, 1995); Asmus R., Nurick R., „NATO Enlargement and the Baltic States“, *Survival*, Summer 1996, vol. 38, no. 2, pp. 121–142; Knudsen O.F., „Cooperative security in the Baltic Sea region“, *Chailot Paper 33*, Paris: Institute for Security Studies of WEU, 1998; Blank S., „Rethinking The Nordic-Baltic Security Agenda: A Proposal“, *Conflict Studies Research Centre*, G88, November 2000; Vitkus G., „Changing Security Regime in the Baltic Sea Region“, Final Report (NATO Euro-Atlantic Partnership Council, Individual Research Fellowship 2000–2002 Programme), Vilnius, June 28, 2002; Dah A.-S., *US Policy in the Nordic-Baltic Region*, Stockholm, Santérus, 2008.

¹⁵ Ypač sunku išskirti vieną ar kelis svarbiausius darbus, nes Šiaurės šalių saugumas yra nagrinėjamas jau ne vieną dešimtmetį.

JAV ir ŠB ekspertų darbą (beje, finansuojamą Švedijos URM)¹⁶, kuris buvo atliekamas kaip JAV Atlanto tarybos ilgamečio projekto dalis. Čia bene pirmą kartą bandoma gvildinti bendrą Šiaurės šalių ar BV saugumą, aišku, detaliau analizuojami ir Šiaurės šalių, BV saugumo iššūkiai ir bendriau Baltijos jūros regione vykstantys procesai.

Bet skiriamasis ŠB bendradarbiavimo saugumo ir gynybos srityje bruožas yra dinamizmas. Todėl autoriui toliau nagrinėjant šią temą, ypač dabartinę situaciją, ir formuluojant ateities tendencijas, didžiąja dalimi beliko kliautis vykstančių procesų analizės metodu. Kitas aspektas – šio straipsnio autorius bando saugumo ir gynybos procesus nagrinėti ne atsietai vienas nuo kito, o kaip visumą.

1. Iššūkiai Šiaurės ir Baltijos regionui

Kokie iššūkiai veikia Šiaurės ir Baltijos regioną? Pabandydysime pasižiūrėti į šį klausimą keliais aspektais (politiniu-strateginiu, kariniu-saugumo ir energetiniu-ekonominiu), kurie, aišku, yra susipynę. Šie aspektai išeina iš tradicinio saugumo ir gynybos klausimų rato, bet duoda platesnį problematikos supratimą.

Nagrinėjant Šiaurės ir Baltijos regioną veikiančius iššūkius, į juos pasižiūrėsime ir iš laiko perspektyvos – iššūkius, veikusius anksčiau ir dabar. Jau dabar galima bandyti teigti, kad jei anksčiau grėsmių Šiaurės ir Baltijos šalims samprata gerokai skyrėsi, tai šiuo metu matome gana didelę grėsmių konvergenciją.

Šiuo metu ne tik Šiaurės šalys, bet ir BV taiko visaapimančio (angl. *comprehensive*) saugumo prieigą. Pavyzdžiui, 2012 m. spalio mėn. išleista Švedijos gynybos studijų instituto studija aiškiai parodė, kad šiuo metu BV žymiai aktualesnės nekarinės grėsmės¹⁷. Ir Šiaurės šalys artimiausioje perspektyvoje nemato karinių grėsmių. Taip pat, tiek Šiaurės šalys, tiek BV nėra izoliuotos nuo visų įvairių iššūkių ir grėsmių.

1.1. Politinis saugumo aspektas

Jei BV atveju būtų galima „atsukti laikrodį“ ir pasižiūrėti dvidešimt metų atgal, pamatytume, kad grėsmės ir iššūkiai, su kuriais tada susidūrė

¹⁶ Nurick R, Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council.

¹⁷ Winnerstig M. (ed.), Neretnieks K., Malmlöf T., Ljung B., „Baltic Security and Defensibility“, Stockholm: FOI, October 2012.

BV, kinta. BV, ypač pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais, sprendė Rusijos (buv. SSSR) kariuomenių išvedimo iš jų teritorijų klausimą. Lietuvai mažiau aktuali problema, bet didelė rusakalbių gyventojų mažuma Latvijoje ir Estijoje kėlė nuolatinį rūpestį. Lietuvos specifinis iššūkis – Kaliningrado srities ateities ir tolesnio plėtojimosi neapibrėžtumas – pirmaisiais nepriklausomybės metais sritis, ypač turint omenyje perdėtą jos militarizaciją, kėlė rimtą problemą. Kita Lietuvos specifinė problema – Rusijos karinis tranzitas per Lietuvos teritoriją. Kaip barjeras galutinai išvesti Rusijos (buv. SSSR) kariuomenę iš Latvijos, buvo iškilusi ir Skrudondos radaro problema¹⁸.

Galiausiai, 1991–1994 m. vyravo neapibrėžtumas dėl NATO plėtros, ypač dėl Vašingtono neapsisprendimo. Tuometinio Rusijos Premjero Viktoro Černomyrdino brėžiamos „raudonosios linijos“¹⁹ dėl NATO narystės kėlė nerimą BV. Pasitikėjimo nepridėdavo ir nuolatinis „artimojo užsienio“ doktrinos kartojimas iš Rusijos elito pusės. Grėsmę ilgalaikiui BV saugumui kėlė ir Rusijos keliama ir atskirų Vakarų šalių palaikoma galimo Baltijos saugumo regionalizmo idėja naudojant tiek ESBO, tiek kitus daugiašalius formatus. Jei šios idėjos būtų realizuotos, BV būtų ilgam atsidūrusios „pilkonoje zonoje“.

Taigi, jei neliko grėsmių, kokius iššūkius būtų galima išskirti šiuo metu? Jus būtų galima suskirstyti į kelias kategorijas.

Pirma, tai iššūkiai, susiję su tiesiogine patirtimi. 2007 m. kelias savaites regione ir aplinkui tvyrojo didžiulė įtampa, susidariusi dėl Rusijos reakcijos į Estijos Vyriausybės sprendimą nukelti paminklą II pasaulio karo laikų SSSR kariams: Rusijos Vyriausybės spaudimas tarptautiniu lygiu, ultrapatriotinių organizacijų pakilimas ne tik Estijoje, bet ir Rusijoje, pasireiškęs net ir Estijos diplomatių atstovybių Maskvoje ir Sankt Peterburge atžvilgiu (spaudoje tai tapo žinoma kaip „Bronzino kareivio“ incidentas²⁰). Kaip šios įtampos apogėjus – kibernetinė ataka prieš Estijos vyriausybinius internetinius resursus. Prie to būtų galima pridėti 2008 m. Rusijos karą su Gruzija, atvėrusį akis daugeliui ŠB regiono politikų ir ekspertų.

¹⁸ Autoriui teko net keliuose straipsniuose nagrinėti BV saugumo iššūkius, pavyzdžiui: Bajarūnas E. „Baltic Security Co-operation: a Way Ahead“, *Baltic Defence Review*, No.3 Volume 2000, p. 45. Bajarūnas E., „Lithuania’s Security Dilemma“, *The Baltic States: Security and Defence After Independence*, Van Ham P. ed, *Chaillot Papers*, No. 19, Paris: Institute for Security Studies, Western European Union, 1995, p. 17.

¹⁹ „Raudonosios linijos“ koncepcija, V.Černomyrdino žodžiais, yra maždaug tokia: iš principo galima susitikti su Lenkijos, Čekijos Respublikos ir Vengrijos naryste Ajanse, bet buv. SSSR šalių, tarp jų – BV, įstojimas į NATO reikštų, kad peržengiama tam tikra menama riba.

²⁰ „Bronzino kario perkėlimas sukėlė kruvinas riaušes“, www.alfa.lt, 2007 m. balandžio 27 d.

Prie, šiuolaikinių iššūkių neabejotinai reikia priskirti ir migracijos problemas. Nemažai faktų, kai praėję BV sienas Azijos ir kitų tolimų regionų migrantai toliau keliauja į Skandinavijos šalis. Su tuo susijęs ir abipus sienos išsikeriojęs nusikalstamumas, kontrabanda.

Antra, tai ką būtų galima pavadinti (ne)saugumo pojūčiu. BV atveju tai yra tai, ką savo laiku vaizdingai pavadino tuometinis Švedijos Premjeras Carlos Bildtas – „lakmuso popierėlis“²¹. Taip, šiuo metu karinė ataka iš Rusijos ar kurio kito kaimyno neatrodo reali, bet nėra atmesta (apie tokią galimybę daugiau kitoje dalyje, skirtoje „kietam saugumui“). Nors nėra viena ŠB šalis neįvardina Rusijos kaip grėsmės, ji neabejotinai yra suprantama kaip „neapibrėžtumas“. Nors pesimistai kalba, kad tik laiko klausimas kada Rusija pradės aktyviai plėsti įtakos sferą BV, išnaudodama energetiką, nacionalines mažumas, įtaką rinkimams ir t. t.

Aišku, Lietuvos kontekste iššūkiu išlieka ir Kaliningrado sritis, ypač, jei regione kiltų konfliktas. Tada čia dislokuoti Rusijos kariniai pajėgumai darytų didelę įtaką BV situacijai. Moderni ginkluotė, tokios oro gynybos sistemos, kaip S-400, arba „žemė–žemė“, kaip „Iskander“, Kaliningrado sritį kariniu požiūriu daro žymiai svarbesnę, nei ji buvo anksčiau.

Apskritai Rusija buvo ir išliks ŠB saugumo veiksnys. Sienas su penkiomis regiono šalimis turinčiai Rusijai Šiaurės Europa yra tiesioginis išėjimas į Vakarus. Kokia bebūtų kontraversiška, Rusija yra strateginė ES, NATO partnerė, JT ST narė.

Rusija teigia neturinti jokios trinties su Šiaurės šalimis (nors istoriškai buvo ir nemažai). Rusijos interesus yra išlaikyti stabilią saugumo aplinką su regionu, kuris ribojasi su „antrąja sostine“ Sankt Peterburgu, Kolos pusiasaliu, kuriame išlikęs branduolinis ginklas, Kaliningrado sritimi. Rusijai Šiaurės šalys įdomios dėl savo pažangių technologijų ir investicinių pajėgumų (pvz., Švedija *per capita* yra didžiausia investuotoja į Rusiją).

Todėl Rusija stengėsi neaštrinti santykių su Šiaurės šalimis, net jei jos ir išliko gana kritiškos dėl Rusijos demokratinių standartų. Pavyzdžiui, Rusija sėkmingai sutvarkė jūros sienos su Norvegija teisinius aspektus, atsižvelgė į ekologinius reikalavimus dėl dujotiekio „Nord Stream“, netgi kvietė Norvegijos kompaniją „Statoil“ prisijungti prie Štokmano dujų telkinio eksploatavimo.

Aišku, besikeičianti karinė situacija regione, ypač Rusijai sparčiai ginkluojantis, yra pastebėta ir Šiaurės šalių sostinėse. Būtent šis veiksnys tampa vienu iš esminių, kalbama apie besikeičiančią Švedijos ir Suomijos saugumo sampratą²² (apie tai vėliau).

²¹ Bildt C., „The Baltic Litmus Test,“ *Foreign Affairs*, September–October 1994, p. 72–73.

²² By: Juha Saarinen, Mikko Patokallio, Tomas Wallenius, *Tentative Steps Toward Deepening Defense Cooperation in the Baltic Region*, Eurasia Daily Monitor Volume: 10 Issue: 15, January 28, 2013.

Santykiai su BV skiriasi iš esmės, nes tarp Rusijos ir BV trūksta pasitikėjimo. Prie nepasitikėjimo prisidėjo minėtasis karas Gruzijoje, stambaus masto ir puolamojo scenarijaus pratybos „Zapad“ ir „Ladoga“ regione, „Mistral“ įsigijimas, Įprastinės ginkluotės Europoje sutarties neapibrėžtumas. Gali būti, kad ir pati Rusija suinteresuota palaikyti mitą apie „priešiškaži nu-siteikusias“ BV.

Žymus Rusijos politologas Dmitrijus Treninas taip apibendrina Rusijos interesus: Rusija stengiasi neleisti dislokuoti NATO infrastruktūros BV; siekia įsigyti infrastruktūros elementus BV; siekia priversti Latviją ir Estiją sumažinti standartus gaunant pilietybę, taip padidinant politinį svorį jose; ginti SSSR vaidmenį išvaduojant Europą nuo nacionalizmo²³.

Bet yra ir strateginių dalykų, netenkinančių Rusijos, pavyzdžiui, NATO planai dėl priešraketinės gynybos (PRG). Tiesiogiai PRG neliečia ŠB regiono, bet branduolinis ginklas figūruoja regione netiesiogiai. Naujoje NATO strateginėje koncepcijoje Aljansas nusprendė išlikti branduoliniu, kol branduoliniai ginklai sudarys saugumo užtikrinimo pagrindą²⁴. Šia prasme užtikrinimas tampa svarbus visam ŠB regionui. Kalbama, kad Rusijos naujausios raketos „Iskander“ yra dislokuotos Leningrado srityje (o gal būt ir Kaliningrado srityje), o tai reiškia, kad Rusija lengvai gali pasiekti BV ir Suomiją. Taigi, net jei tiesiogiai neliečia, bet PRG sprendimas irgi paveiks ŠB regioną, ypač žinant, kad Rusija ir toliau siekia tapti sprendimų priėmimo ir vykdymo dalimi.

Su Rusijos įtaka susijusi ir problema dėl minėtos mažėjančios JAV lyderystės regione, JAV akcento perkėlimas į Aziją, JAV ekonominės problemos, vėčiančios daugiau orientuotis į vidaus politiką²⁵. JAV karinių pajėgumų Europoje mažėjimas susipina ir su tuo, kad ir Vokietija mažina savo pajėgas Baltijos regione. JAV politinės įtakos santykinis mažėjimas Europoje puikiai iliustruojamas 2008 m. NATO aukščiausiojo lygio susitikime Bukarešte susidariusia situacija, kai neužteko politinės valios „pastumti“ Aljanso link Gruziją ir Ukrainą.

JAV ir Rusijos sugretinimas čia neatsitiktinis. Galima nuspėti, kad susidariusį „vakuumą“ dėl JAV pasitraukimo neabejotinai bandytų užimti Rusija, tuo darydama vis didesnę įtaką kaimynams, ypač BV. BV susirūpinimą sukėlė

²³ Trenin D., „Russian Policies toward the Nordic-Baltic Region“, in Nurick R, Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council, p. 47.

²⁴ „Strategic concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19–20 November 2010“, http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf.

²⁵ Geriausias „barometras“ yra paskutiniai JAV prezidento rinkimai, kai pagrindiniai akcentai buvo ne užsienio politika, o nedarbas, medicinos reforma, auganti skola ir pan.

ir JAV ir Rusijos suartėjimas („perkrovimo“ politika), tarp jų – saugumo ir neplatavimo srityse. Abejonių sukėlė ir NATO ir JAV PRG diskusijos ir apskritai santykių su Rusija eiga, kai buvo mėginama siekti bendradarbiavimo ne visada abipusiai naudingų pagrindų²⁶.

1.2. Karinė saugumo dimensija

Kalbant apie karinę saugumo dimensiją, yra minėtini keli svarbiausi elementai: NATO vaidmuo regione apskritai, BV narystė Aljanse ir saugumo politikos pokyčiai Šiaurės šalyse, ypač dėl Šiaurės šalių solidarumo deklaracijos.

NATO vaidina lemiamą vaidmenį užtikrinant regiono saugumą. Tą puikiai iliustruoja net ir socialiniuose tinkluose 2012 m. spalio mėn., Stokholme viešint NATO vyriausiajam pajėgų vadui (SACEUR) James Stavridis, Švedijos UR ministro Bildto paskelbta žinutė: „Švedija nėra NATO narė, tačiau NATO 5 straipsnio įsipareigojimas mūsų Šiaurės ir Baltijos kaimynėmis yra taip pat svarbus ir mūsų saugumui“²⁷.

Kaip neskambėtų paradoksaliai, Švedija ir Suomija, nebūdamos NATO narėmis, buvo didžiausios BV narystės Aljanse rėmėjos (ypač Švedija). Švedija tyliai, be didesnio šurmulio, 90-aisiais perdavė tam tikrą ginkluotę BV ginkluotosioms pajėgoms, taip prisidėdama prie jų kūrimosi. Ir dabar šios neprisijungusios šalys skrupulingai seka, kad NATO įsipareigojimais regione būtų įgyvendinami. Iš čia ir atsargumas, su kuriuo Švedija ir Suomija reaguoja į signalus apie galimą abiejų šalių atsakomybę saugant BV oro erdvę. Bent jau neformaliame lygmenyje aiškiai sakoma – tai turi likti NATO operacija.

Suprantama, NATO oro policijos misija, jos buvimas yra bene matomiausia BV narystės Aljanse išraiška, dėl kurios pratęsimo neribotam laikui sprendimai buvo padaryti dar iki 2012 m. balandžio mėn. NATO Čikagos aukščiausiojo lygio susitikime. Aljanso šalys nori, kad BV prisiimtų daugiau misijos vykdymui tenkančių finansinių įsipareigojimų, todėl BV pasižadėjo, kad bus didinama finansinė parama šiai misijai po 2014 metų²⁸.

Iš karto po BV narystės Aljanse gynybos planų klausimas nebuvo keliamas. Pastaruoju metu jis iškilo dėl į viešumą patekusių diskusijų ir tapo

²⁶ „Grybauskaitė: JAV prezidentas Obama pakeitė požiūrį į santykius su Rusija“, www.alfa.lt, 2012 m. gegužės 21 d.

²⁷ C.Bildt'o socialiniu tinklu paskleista žinutė: “Sweden is not member of NATO, but Article V commitment of NATO to our Nordic and Baltic neighbors is important also for our security”, 2012 m. spalio 16 d.

²⁸ „Baltijos šalys pažadėjo padidinti indėlį į oro policijos misiją“, www.kl.lt, 2012 m. balandžio 18 d.

jautrus keliais aspektais. Pirma, regiono valstybės sunerimo, kad net formaliai BV esant NATO, nebuvo specialiai joms sukurti gynybos planai (angl. *contingency plans*). Antra, ekspertams pradėjus detaliau nagrinėti klausimą dėl gynybos planų, tapo akivaizdu, kad bet kokia NATO veikla regione palies Švediją ir Suomiją.

2010 m. sausio mėn. puikiai BV klausimus sekantis *Economist* apžvalgininkas Edward Lucas informavo, kad NATO viduje pajudėjo sprendimai dėl gynybos planų. Šie planai bus kaip priedas prie esamų planų, susijusių su Lenkija ir jie palieka vietos Švedijos ir Suomijos vaidmeniui²⁹. Apibendrinama 2011 m. Lisabonoje vykusį NATO viršūnių susitikimą „Lietuvos prezidentė D. Grybauskaitė patvirtino, kad „Penktasis straipsnis Baltijos šalims pagaliau realiai pradėjo veikti“³⁰.

Kodėl BV gynybos planų klausimas tapo toks aktualus? Juk situacija nepasikeitė dramatiškai. BV įstojus į NATO naujų grėsmių neatsirado. Gynybos planai, tiksliai jų nebuvimas, tapo rimtu saugumo politikos iššūkiu BV. Galima teigti, kad kol nebuvo NATO gynybos planų, Rusija ar bet kuri kita šalis galėjo traktuoti, kad BV nėra pilnateisės narės. O tai jau savaime galėjo tapti destabilizuojančiu veiksmu.

Bet dar įdomesnis klausimas regione yra neprisijungusių Švedijos ir Suomijos santykiai su Aljansu. Kaip teigia Bo Hugemarkas, Švedijos solidarumo deklaracija (apie ją vėliau) kelia ne mažiau griežtus reikalavimus Švedijai. Kai kils karas aplink Baltijos jūrą esančiose šalyse, Švedija vis tiek bus įtraukta. Jis klausia, ką Švedija prarastų tapusi NATO nare? Atsakymas paprastas – nieko. Kai bus karas regione, Švedija (ir Suomija) bus vis tiek įtraukta. Tuomet geriau, kad Švedija būtų pasiruošusi, o tai įmanoma tik esant nare³¹.

Ekspertai pažymi, kad 2011 metais vykusios NATO 5 straipsnio krizių valdymo pratybos „CMX 2011“ buvo svarbus žingsnis plėtojant Švedijos ir Suomijos ryšius su NATO. Pratybose, kurių scenarijus numatė Norvegijos gynybą, kartu su NATO šalimis dalyvavo Švedija ir Suomija. Švedija ne tik skyrė pagalbą (savo karines oro pajėgas), bet ir suteikė pilną teisę visiškai naudotis jos oro erdve tranzitui.

Nors tiek Švedijos, tiek Suomijos visuomenės yra skeptiškos NATO narystės atžvilgiu, vis daugiau ekspertų kalba, kad abi šalys, išnaudodamos dabartinę gana ramią situaciją, turėtų pradėti perorientuoti savo gynybos doktrinas narystės Aljanse link. Abiejų šalių narystė, t. y. 5 straipsnio garantijos,

²⁹ „Contingency plans for the Baltics (!)“, edwardlucas.blogspot.se, 2010 m. sausio 14 d.

³⁰ „D. Grybauskaitė: Rusiją kviečiame bendradarbiauti, bet ne įsilieti į NATO“, www.balsas.lt, 2010 m. lapkričio 20 d.

³¹ Hugemark B., „Svenskt Nato-motstånd bygger på irrationell okunskap“, debatt.svt.se, 2012 m. lapkričio 12 d.

būtų naudingos ne tik joms, bet ir visam regionui, prisidėtų prie viso regiono saugumo. Ironiška, BV narystė Aljanse sumažino psichologinį spaudimą Švedijai ir Suomijai tapti NATO narėmis.

Aišku, abiejų valstybių – Švedijos ir Suomijos – specifika skiriasi. Suomijos, kaip ir BV atveju 90-aisiais, figūruoja Rusija. Lankydamasis būtent Helsinkyje tuometinis Rusijos gynybos štabo viršininkas Sergejus Makarovas pasakė, kad „bendradarbiavimas tarp Suomijos ir NATO kelia grėsmę Rusijos saugumui <...> Suomija neturėtų siekti narystės NATO, o priešingai, turėtų norėti vystyti glaudesnę karinį bendradarbiavimą su Rusija“³². Tai netgi privertė Suomijos gynybos ministrą sureaguoti, kad Suomija yra laisva tauta ir kad „Suomija vertina savo santykius su NATO, tokiu būdu, kuris yra suderinamas su savo vyriausybės politikos programa ir savo nacionalinio saugumo ir gynybos politikos interesais“³³.

Ekspertų vertinimu, techniškai Švedija ir Suomija atitinka NATO standartus ir bet kuriuo momentu galėtų tapti Aljanso narėmis. Kai kuriais atvejais jos yra daugiau integruotos į NATO ir atitinka NATO kriterijus nei Aljanso narės. Čia ir jau minėtas Švedijos Grippenų dalyvavimas NATO operacijoje Libijoje. Yra nemažai sričių, pvz., žvalgybos duomenų rinkimas, kur Švedija galėtų stipriai prisidėti prie NATO.

Švedijai neutralitetas ir „neprisijungusios“ šalies statusas buvo moralios šalies statusas viso Šaltojo karo metu, pvz., tarp Trečiojo pasaulio šalių. Visi, kas domisi Švedijos ir JAV santykių istorija, žino epizodą, kai tuometinis Švedijos Premjeras Olofas Palmė kartu su Vietnamo ambasadoriumi protestavo priešais JAV ambasadą Stokholme.

Bet ir Šaltojo karo metu Švedija ir Suomija (gal mažiau) palaikė stiprius ryšius su JAV, NATO. Ne veltui tai buvo įvardijama kaip „dviguba doktrina“. Kalbama, kad Švedija, vesdama formalią „neprisijungimo“ politiką, buvo sudariusi slaptus susitarimus su atskiromis NATO šalimis dėl gynybos³⁴.

Šaltojo karo metais JAV pripažino Šiaurės šalių strateginę reikšmę. Vyravo pragmatiškas supratimas, kad jei SSSR įsigalės Šiaurės regione, tai esmingai susilpnins NATO gynybos išsipareigojimus. Todėl JAV priėmė Švedijos pasiūlymus bendradarbiauti saugumo srityje, net jei Švedija nėra NATO narė (L. Michelis mini JAV Nacionalinio saugumo tarybos 1952 m. paruoštą ypač slaptą memorandumą, kuriame buvo teigiama, kad

³² „Russian Military Chief Stirs Anti-NATO Pot“, www.defensenews.com, 2012 m. birželio 13 d.

³³ *ibid.*

³⁴ Dalsjo R., „Life-line Lost: The Rise and Fall of „Neutral“ Sweden’s Secret Reserve Option of Wartime Help from the West“, Stockholm: Santerus Academic Press, 2006.

jei SSSR pradės dominuoti su pažangiomis oro, valdomų raketų ir povandenėmis bazėmis, tai sukels grėsmę Atlanto sąjungininkų operacijoms ir sudarys apsauginį skydą nuo susijusių operacijų jūroje ar ore atakuojat iš Šiaurės vakarų; memorandumas numatė priemones, kaip padėti Švedijai ir Suomijai)³⁵.

Tai, aišku, daugiau galiojo Švedijai. Suomijos atveju neutralumas buvo geopolitinė realybė. Bet Suomiją buvo galima suprasti: pagrindinis Suomijos iššūkis, kaip suvaldyti Rusiją, buvo ir išliko. Visgi, Suomijos sprendimas iš karto po Šaltojo karo pabaigos įsigyti F-18 rodo, kad nepaisant puikių dvišalių santykių, Suomija realiai vertina Rusijos keliamą grėsmę.

Be NATO, kitas svarbus veiksnys Šiaurės ir Baltijos šalių saugumo ir gynybos klausimuose yra ES sutarties įsipareigojimai.

Jei Švedijai ES narystė 1995 m. buvo sąlygota ekonominiais argumentais, Suomijai, kaip ir vėliau BV, tai buvo ne tik ekonominis projektas, bet ir nacionalinio saugumo užtikrinimas.

Saugumo aspektas Švedijos atveju atsiranda jau vėliau, įsigaliojus Lisabonos sutarčiai. 2010 m. sausio 14 d. Švedijos parlamentas priėmė Saugumo deklaraciją: pirmą kartą po šimtmečių Švedija atsisako neutralumo ir deklaruoja, kad rūpinsis ne tik savo saugumu, bet ir abipusiškumo pagrindu prisidės prie Šiaurės šalių ir kaimynų gynybos.

ŠB gynybos reikalų žinovas švedas Karlis Neretniekas štai taip argumentavo Švedijos įsipareigojimus, kurie minimi Saugumo deklaracijoje. Pirma, tai Švedijos noras atitikti ES Lisabonos sutarties 42.7 ir 2.2.2 straipsnius (pirmas iš jų teigia, kad „jei valstybė narė patiria karinę agresiją savo teritorijoje, kitos valstybės narės turi prievolę pagalbėti ir paremti visų savo galių priemonėmis, pagal Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnį). Neretnieko nuomone, ne mažiau svarbus buvo ir augantis supratimas, kad konflikto atveju Švedija neliks nuošalyje. Na ir, aišku, istorinis palikimas – Švedijos vaidmuo tarpukaryje, kai ji gana vangiai teikė paramą Suomijai ir nerėmė BV suvereniteto (būtent jau 90-aisiais, kaip savotiškai kompensuodama, Švedija gana stipriai parėmė BV nepriklausomybę³⁶). Bet koku atveju, tai revoliucingi pokyčiai Švedijos saugumo politikoje.

Minėtas Hugemarkas nueina toliau, ne tik argumentuodamas už Švedi-

³⁵ „Baltic Security: Why the United States (still) cares“ by Leo Michel, in Nurick R, Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council, p. 22.

³⁶ Neretnieks K., „Sweden and Stability in the Baltic Sea Region“ in „Nordic-Baltic Security in Nurick R, Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council, p. 12.

jos solidarumo deklaraciją, bet ir išnagrinėdamas tris hipotetinius scenarijus. Pirmasis scenarijus – apie jau minėto „Bronzinio kario“ pobūdžio konfliktus, kai NATO yra prašoma pademonstruoti solidarumą. Antras scenarijus – politinė krizė, kai Rusija stipriai padidina savo karinį kontingentą, o Švedija kviečiama dalyvauti su sausumos ir jūros pajėgumais. Na, ir trečias scenarijus – kai Rusija netikėtai atakuoja BV. Šiuo atveju Švedija prašoma įsitraukti su visais savo pajėgumais³⁷.

Hugemarkas reziumuoja, kad visos operacijos Baltijos regione turės būti vykdomos vadovaujant NATO, nes nei viena iš regiono šalių negalėtų veikti viena. Švedija visų scenarijų atvejais bus įtraukta.

Šios ir kitų panašių studijų autoriai iškelia ypač svarbų klausimą – kaip užpildyti BV teritorijos „gynybos plyšį“? – ir siūlo tai padaryti praktinėmis priemonėmis: organizuojant bendras Švedijos ir BV pratybas, ruošiant Švedijos visuomenę, kad reikės ginti BV, kviečiant BV įsijungti į Šiaurės šalių gynybos bendradarbiavimą, Švedijai dalyvaujant NATO pratybose ŠB regione.

To nebuvo prieš II pasaulinį karą. Tada Švedijos politikos elitas mąstė maždaug taip: Rusija (Sovietinė Rusija, vėliau – SSSR) vis tiek neišvengiamai stiprės. Jiems reikės priėjimo prie Baltijos uostų, todėl BV neišvengiamai praras nepriklausomybę³⁸.

Taigi, pokyčiai Švedijos ir Suomijos saugumo politikoje vyksta. Jie bus sąlygoti ir kito veiksnio – nuoseklaus įsitikinimo, kad viena šalis, net gan gerai ginkluota, pati viena ilgai neišsilaikys. Kaip tik baigiant rašyti šį straipsnį, Švedijos politinį elitą ir ekspertus tikrąja to žodžio prasme „supurtė“ Švedijos kariuomenės vado generolo Sverkerio Göransono pareiškimas, kad be išorės pagalbos Švedijos pajėgos geriausiu atveju prieš išorės grėsmę atsilaikytų savaitę. Tai sukėlė audringą reakciją ir tai neliks be atgarsio³⁹. Panašią mintį netrukus suformulavo ir Suomijos ekspertas Alpo Juntunen, teigdamas, kad Rusijos atakos atveju suomiaus gebės tik trumpai ginti pietinę šalies dalį⁴⁰. Abu šie pareiškimai sukėlė daugybę reakcijų ir komentarų (aišku, tiek Švedijos, tiek Suomijos vyriausybių atstovams neigiant) tiek pasisakančių už Švedijos ir Suomijos narystę NATO, tiek pasisakančių už tai, kad reikia kuo skubiau dar labiau išplėsti Šiaurės ir ŠB bendradarbiavimą karinėje srityje.

Tai, kad Švedijos (ir, greičiausiai, Suomijos) visuomeninė nuomonė

³⁷ Hugemark B., ed., „Friends in Need: Towards a Swedish Strategy of Solidarity with her Neighbours“, Stockholm: Royal Academy of the War Sciences, 2012.

³⁸ Motuzas R., *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje*, Vilnius: Versus aureus, 2011.

³⁹ Holmström M. „Försvar med tidsgräns“, *Svenska Dagbladet*, 2012 m. gruodžio 30 d.

⁴⁰ Ilta-Sanomat, 2012 m. sausio 7 d.

nėra monolitinė, parodė ir neseniai atliktas visuomenės nuomonės tyrimas. Taigi, Švedijos visuomenė vis labiau remia valstybės narystę NATO, nors tik 29 proc. pritaria, o 32 proc. nepitaria šiai galimybei (susilaikė 39 proc.). Šiuos duomenis reikia palyginti su ankstesniais tyrimais. Panašus tyrimas, atliktas 2011 metais, parodė, kad tuo metu tik 22 proc. visuomenės palaikė narystę, o 50 proc. buvo prieš⁴¹. Taigi, pokyčiai akivaizdūs, nors daryti išvadas yra gana anksti⁴².

Galima sakyti, kad Švedijos saugumo politikos pokyčiai daro įtaką ir regiono pokyčiams. Svarbus žingsnis buvo žengtas visų penkių Šiaurės šalių, kai jos 2011 m. balandžio 5 d. Helsinkyje priėmė Solidarumo deklaraciją⁴³. Helsinkio deklaracijoje buvo nurodoma, kad tai yra natūralus Šiaurės šalių bendradarbiavimo tęsinys, kad jos solidariai bendradarbiaus siekdamos patenkinti užsienio ir saugumo politikos srityje iššūkius. Tai ypač aktualu potencialių pavojų, taip pat stichinių ir žmogaus sukeltų nelaimių, kibernetinės atakos ir teroristinių išpuolių akivaizdoje.

Svarbiausias Helsinkio deklaracijos teiginys numato abipusės pagalbos įsipareigojimą „jei Šiaurės šalis bus paveikta, kitos šalys jos prašymu suteiks visą reikiamą pagalbą“. Šis sustiprintas Šiaurės bendradarbiavimas bus vykdomas laikantis kiekvienos individualios šalies saugumo ir gynybos politikos ir jis papildyti esamą Europos ir euroatlantinį bendradarbiavimą⁴⁴.

Šiaurės šalių Solidarumo deklaracijos idėja pirmą kartą buvo pateikta minėtame Stoltenbergo pranešime⁴⁵. Dar neaišku, kaip ši deklaracija veiktų realiame gyvenime, nes ji nėra paremta gynybos planais. Bet tai reikšmingas simbolinis žingsnis. Nors semantiškai mažai skirtumų tarp Solidarumo deklaracijos ir NATO 5 straipsnio, tai greičiausiai netaps Švedijos ir Suomijos stojimo į NATO pradžia. Kaip netaps stojimo į NATO pradžia ir Švedijos ir Suomijos sprendimas prisijungti prie NATO Islandijos oro erdvės patru-liavimo operacijos, nors simbolinis šio prisijungimo aspektas dar turės būti įvertintas⁴⁶.

⁴¹ „Gradual shift in Swedish public perception in its military preparedness - more people support the country joining NATO“, www.scancomark.com, 2013 m. sausio 18 d.

⁴² „Ambassador comments on changing Swedish approach to security“, www.lithuaniatribune.com, 2013 m. sausio 22 d.

⁴³ „Agreement on Nordic declaration of solidarity“, www.regjeringen.no, 2011 m. balandžio 5 d.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ „Stoltenberg Report presented to Nordic foreign ministers“, www.regjeringen.no, 2009 m. vasario 9 d.

⁴⁶ „Sweden and Finland discussing unarmed air patrols over Iceland“, www.acus.org, 2012 lapkričio 15 d.

1.3. Energetinis (ekonominis) saugumas

Energetika, energetinė priklausomybė dar ilgam išliks svarbiausiu nacionalinio saugumo prioritetu, ypač BV atveju. Šiuolaikiniame pasaulyje tai tampa dominuojančiu saugumo dienotvarkės elementu, nepaisant vis dar išliekančio „tvirtojo“ saugumo svarbos, ypač BV. Iš kitos pusės, net ir NATO energetinio saugumo centro kūrimas Vilniuje rodo, kad energetinis ir karinis saugumas yra susipynę.

Problemos esmė. Trys BV priverstos importuoti energiją tik iš dalies diversifikuoto šaltinio. 2020 m. energijos trūkumas trijų valstybių atveju sudarys 1,3 GW.

Nors BV 2004 m. tapo ES ir NATO narėmis ir yra integruotos į transatlantines struktūras, energijos tiekimas priklausomo nuo Rusijos, nėra diversifikuotas. Rusija ne tik deklaruoja, bet ir naudoja energetiką kaip įrankį, siekdama geopolitinio pranašumo ir užsienio politikos tikslų. Rusijos kompanijų investicijos į BV nebūtų problema, jei jos vadovautųsi tais pačiais skaidrumo ir atskaitomybės standartais kaip ir tradicinės Vakarų kompanijos. Prisisidengdamos energetikos sektoriui būdingu paslaptینگumu, Rusijos kompanijos pradeda daryti įtaką vidaus politiniam gyvenimui. Energetika tampa Rusijos įrankiu įsigalėti ne tik BV, bet ir Vidurio ir Rytų Europoje, sukuriant čia savo įtakos zoną.

Energetinis priklausomumas turi ir aiškią gynybinę dimensiją. Neatmestinas scenarijus – šalyje dėl energetinių resursų trūkumo yra sukeliama suirutė, kuri perauga į gilią politinę krizę. Akivaizdu, kad tokios šalies gebėjimas gintis karinėmis priemonėmis būtų žymiai sumažėjęs.

Energetinis BV priklausomumas nuo Maskvos ne tik daro jas pažeidžiamomis, bet ir neleidžia optimaliai naudoti energetikos.

Danija ir Švedija nėra priklausomos nuo išorės tiekimo, nes turi pakankamas vidaus generavimo galimybes. Suomija irgi didžia dalimi naudoja Rusijos naftos ir dujas, bet net būdama panašiai kaip BV „energetikos sala“, ji plėtoja nuosavus generavimo pajėgumus, pvz. AE. Norvegija yra visiškai energetiškai nepriklausoma.

Būtent tik BV atveju tinka vartoti „energetinių salų“ sąvoką, nes jų energetikos tinklas vis dar izoliuotas nuo Vakarų ir susietas Rusijos (buv. SSSR) energetiniu tinklu.

Situacija skiriasi. Estija mažiausiai priklausoma nuo kitų šalių dėl iki šiol eksploatuojamo skalūno. Priešingai, estai netgi eksportuoja elektrą. Didžiausia problema bus po 2016 m., kai bus atsisakyta skalūno. Latvija pasižymi žymiai di-

desne priklausomybe nuo išorės tiekėjo, bet dalis energijos sudaro hidroenergija. Latviai taip pat nuosekliai didina atsinaujinančių šaltinių panaudojimą.

Su didžiausia energijos tiekimo priklausomumo problema susiduria Lietuva, kuri iki Ignalinos AE uždarymo 2009 m. sausio 1 d. buvo viena iš didžiausių elektros energijos eksportuotojų regione, o dabar pagal importuojamos energijos kiekį vienam gyventojui „pirmauja“ visoje ES, ypač išaugus dujų importui iš Rusijos.

Būtent todėl Lietuva labiausiai akcentuoja energetiką kaip didžiausią saugumo iššūkį⁴⁷. Lietuvos Vyriausybė buvo sudariusi gana aiškų energetinės nepriklausomybės pasiekimo planą, kuris susideda iš šių svarbiausių elementų: Visagino AE statyba (rašant šį straipsnį vis dar nebuvo aišku, kaip nauja Lietuvos Vyriausybė reaguos į 2012 m. spalio 14 d. konsultacinio referendumo dėl atominės energetikos rezultatus), suskystintų dujų terminalo (LNG) statyba Klaipėdoje, Švedijos ir Lietuvos elektros jungties (*NordBalt*) statyba, Lietuvos ir Lenkijos elektros jungties (*LitPolLink*) statyba, dujų ir elektros sektoriaus atskyrimas (angl. unbundling), skalūnų dujų paieška, sinchronizacija su Vakarų elektros sistema (antra *LitPolLink* linija).

Kita regiono problema – realiai pajudėjo Rusijos remiami Kaliningrado AE ir Baltarusijos AE (netoli sienos su Lietuva, 50 km nuo Vilniaus) projektai. Standartų nesilaikymas nėra vienintelė šių projektų problema. Kol Rusija nebus reguliuojamos ES rinkos dalis, jos energijos kaina visada bus mažesnė, o tai reiškia – diskriminacinė.

Nepaisant optimistinių planų, energetikos srityje Rusija buvo ir ilgam išliks problema. Nors ji tvirtina, kad yra patikima energijos tiekėja, taip, galbūt yra Suomijos atveju, BV turi kitokią patirtį. Pvz., 2000 m. Lietuvos Vyriausybei priėmus sprendimą tuometinę „Mažeikių naftą“ perduoti ne Rusijos įmonėms (to aktyviai siekė Rusijos valdžia), o Lenkijos įmonei „PKN Orlen“, Rusija iš karto nutraukė naftos tiekimą „Draugystės“ naftotiekiu. Paaiškinimas – naftotiekis pasenęs ir tolesnė jo eksploatacija kelia rimtų ekologinių problemų. Nepadėjo ir Lietuvos pusės siūlymai prisidėti prie naftotiekio remonto ir net Rusijos spaudimas per EK ir ES valstybių sostines. Kita neigiama patirtis – drastiškas Rusijos elgesys Lietuvai ir kitoms ES šalims narėms, pradėjusioms įgyvendinti EK trečiąjį atskyrimo paketą.

Prie strateginių-ekonominių ŠB regiono problemų priskirtina ir ekono-

⁴⁷ 2012 m. birželio 26 d. LR Seimas svarstė ir pritarė naujos „Nacionalinio saugumo strategijos“ projektui (žiūr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=428241).

mika. Aišku, regionas susijęs su bendromis tendencijomis ES ir pasaulio rinkose, t. y. su ES ir eurozonos finansinėmis problemomis.

Reikia pasakyti, kad Šiaurės šalys ne kartą gyrė BV pastangas krizei įveikti. Būdamas Vilniuje Švedijos UR ministras Bildtas pastebėjo, kad „aplink Baltijos jūrą ekonomika auga, čia yra vienos iš konkurencingiausių ekonomikų pasaulyje. <...> Lietuva, Latvija ir Estija susidorojo su finansine krize ypač gerai“⁴⁸.

Nei Švedija, nei Danija nėra įsivedusios euro. Lietuva ir Latvija tik planuoja tai padaryti. Bendrą valiutą turi tik Estija ir Suomija. Euro narystė turi ne tik fiskalinę prasmę – sunku įsivaizduoti kaip eurozonos narė būtų veikiama iš išorės, o kitos ES narės nereaguotų.

Strategine prasme Šiaurės ir Baltijos regiono šalims bus svarbu išlaikyti vieningumą, net jei jos turi skirtingą politiką euro atžvilgiu. Tai ypač svarbu ir dėl to, kad regiono bankinės sistemos yra stipriai susijusios. Augantis abipusių investicijų srautas ir Šiaurės šalių verslo išitraukimas į BV ekonomikas, Šiaurės šalių bankams iškilusi grėsmė prasidėjus 2008 metų finansinei krizei parodė, kad egzistuoja auganti abipusė priklausomybė. Šiaurės šalių (ypač Švedijos) bankai ir didžiausios kompanijos (*Erisson, TeliaSonera, IKEA, ABB* ir t. t.) stipriai nukentėtų, jei BV gręstų „griežtojo saugumo“ problemos. Abipusis ekonominis priklausomumas yra prielaida, kad investavusi šalis nepaliks savo investicijų, jei bus krizė, o jas gins.

Prie ekonominių problemų reikėtų priskirti ir nevienodai išsivysčiusią regiono valstybių ekonomiką, nepakankamas transporto jungtis.

Na, ir galiausiai, su regiono ekonomika ir energetika susijęs ir kitas regiono iššūkis – ekologija. Tai ir nykstantys žuvų ištekliai, naftos išsijimo rizika, klimato kaita, išaugę transporto srautai. Baltijos jūros regione yra apie 8 procentus pasaulio laivybos, o Rusija vis didina uostų apimtį, tam, kad apeitų BV uostus. Dideli teršėjai regione išlieka ir pramonė, ir žemės ūkis. Apskritai Baltijos jūra yra labai trapi dėl to, kad ji yra labai sekli – bet kokia tarša nebūtinai turi būti labai didelė tam, kad padarytų milžinišką žalą. Potenciali ekologinė problema išlieka ir nenustatytas kiekis cheminio ginklo, kuris buvo paskandintas Baltijos jūroje Antrojo pasaulio karo metu.

⁴⁸ BNS, Šiaurės šalys giria Baltijos šalių pastangas krizei įveikti, 2012 m. rugsėjo 4 d.

2. Bendradarbiavimo tarp Šiaurės ir Baltijos šalių formatai

Kiek yra adekvačios Šiaurės ir Baltijos valstybių bendradarbiavimo struktūros priimti aukščiau išvardytus iššūkius? Ypač, jei teigsime, kad šiuo metu susiduriame su aiškia tendencija, kad bent jau iššūkių supratimo lygmenyje, Šiaurės ir Baltijos šalys turi daugiau bendrumo, nei skirtumų.

Šaltojo karo metu Šiaurės šalys puikiai suprato, kad prieš jas gali būti naudojamos ne tik tradicinės karinės priemonės, bet ir tokios priemonės, kaip sabotazas, grasinimai ir kitos asimetrinės priemonės (minėtasis „viskis ant ledų“). Todėl jos naudojo „visiškos gynybos“ strategiją, kai tiek valstybinis, tiek privatus sektorius turėjo savo koordinuotą vaidmenį grėsmės atveju. Estijos „Bronzinio kario“, bankinės krizės ar energijos tiekimo nutraukimo scenarijai puikiai patvirtina, kad toks „civilinės saugos“, t. y. civilinių ir privačių institucijų įtraukimo į valstybės gynybą scenarijai, neprarado savo reikšmės.

Bet net ir kuriant tvirtas nacionalines institucijas, mažoms ar vidutinėms šalims visada svarbiausias išlieka daugiašalis kontekstas. Dar 1992 m. Bornholme (Danija) ŠB šalys pradėjo aštuntuko bendradarbiavimą, kuris iš pradžių buvo žinomas kaip „5+3“ formatas, o vėliau transformavosi į „Šiaurės Baltijos 8“ (angl. *Nordic Baltic 8*, sutr. NB8) vyriausybės bendradarbiavimo formatą. BV įstojus į ES ir NATO, bendradarbiavimo intensyvumas buvo šiek tiek sumažėjęs – greičiausiai Šiaurės šalys buvo nusprendusios palikti daugiau erdvės pačioms BV adaptuotis ES ir NATO struktūrose.

Šiaurės šalys, kurios regioninio bendradarbiavimo formatus turėjo jau daugiau kaip 50 metų, įsitraukimas į BV reikalus prieš kelis dešimtmečius buvo nuoširdus ir net grįstas emocijomis. Aišku, jis turėjo ir turės pragmatinių sumetimų. Šiaurės šalys atiduoda pirmenybę neįpareigojančiam bendradarbiavimui, sektoriniam bendradarbiavimui, savanoriškam artėjimui. Tai persiduoda ir NB8 bendradarbiavimui.

2004 m., BV įstojus į ES, buvo neformaliai sutarta, kad penkiašalis Šiaurės šalių bendradarbiavimas ir trišalis BV bendradarbiavimas toliau bus plėtojami lygiagrečiai. Bet bus plėtojamas ir NB8 bendradarbiavimas. Vienintelė institucija, į kurią buvo nuspręsta priimti BV lygiateisio pagrindu, tapo Šiaurės investicijų bankas.

Kaip gi veikia NB8? Nesigilinant į detales⁴⁹, galima būtų paminėti ir apžvelgti esmines bendradarbiavimo plėtojimo tendencijas.

Keli faktai. 2012 m. veiklą koordinuojanti Lietuva (kiekvienais metais NB8 veiklą koordinuoja viena šalis) nustatė šias prioritėtines kryptis: (1) stiprinti ekonominius ryšius, siekti Šiaurės šalių atstovavimo BV verslui (ir atvirkščiai) trečiojoje šalyje, siekti elektroninio parašo iniciatyvos įgyvendinimo; (2) plėsti regiono ryšius su JAV ir Rytų Europa (minėta E-PINE iniciatyva ir jos tolesnis plėtojimas); (3) kurti bendrą simetrišką Šiaurės ir Baltijos valstybių informacinę erdvę, padėsiančią vieniems kitus geriau pažinti⁵⁰ (čia Lietuva ėmėsi aktyvių veiksmų kuriant NB8 internetinį portalą, skatinant nacionalinę televiziją aktyviau skleisti žinias apie NB8 šalis). Per metus Lietuvoje vyko keliasdešimt įvairių lygmenų NB8 šalių atstovų susitikimų ir renginių – užsienio reikalų, gynybos, energetikos, atominės saugos, kibernetinio saugumo, teisingumo, finansų sektoriaus, lyčių lygybės ir vystomojo bendradarbiavimo srityse.

Keli atvejai, kaip bendradarbiavimas vyksta įvairiose srityse.

Politinėje srityje ryškiausias regiono indėlis – demokratijos plėtra į Rytus. Apie ŠB regioną jau kuris laikas kalba kaip saugumo ir stabilumo „eksportuotoją“. Arabų pavasaris vėl priminė demokratiją, pliuralizmą. BV patirtis ypač yra vertinama tiek įgyvendinant ES teisyną, tiek vykdant struktūrines reformas. Maža BV biurokratija yra geras pavyzdys kitoms šalims. Iš kitos pusės, BV vis dar žino buvusios SSSR šalis, kalba rusiškai (jei reikia). Netgi karinėje srityje BV pasirodė turinčios ką pasiūlyti Rytų Europos šalims, kurios tik dabar įgyvendina tas pačias reformas.

NB8 nėra kuriamas kaip alternatyva kitoms regioninėms iniciatyvoms. Sakykime, kadangi Norvegija ir Islandija turi ribotą priėjimą prie ES politikos, NB8 bendradarbiavimo formatas tampa geru pagrindu įtraukti jas į ES regioninę politiką – ar tai būtų Šiaurės Matmuo ar ES Baltijos jūros regiono strategija. NB8 bendradarbiavimas susipina ir su kitos regioninės organizacijos – Baltijos jūros valstybių tarybos (BJVT) – veikla. 1992 m. įkurta organizacija aprėpia visas tarpvyriausybinių bendradarbiavimo Baltijos jūros regione sritis, išskyrus saugumą ir karinę gynybą.

Politinio ir karinio ŠB šalių bendradarbiavimo su JAV kontekste svarbų vaidmenį vaidina E-PINE – JAV, Šiaurės šalių ir BV bendradarbiavimo iniciatyva, oficialiai paskelbta Vašingtone 2003 m. Kaip tiksliai pasakė Vaidotas Urbelis, NB8 bendradarbiavimo formatas yra itin svarbus JAV buvimui Euro-

⁴⁹ Apie NB8 galima rasti nb8.mfa.lt.

⁵⁰ Ažubalis A., „Europos integracija ir Lietuvos pasirinkimai: Šiaurės kryptimi, išlaikant pusiausvyrą“, www.delfi.lt, 2012 m. sausio 18 d.

poje paremti, nes „JAV būtų daug lengviau dirbti su mumis kaip su vieningu regionu, o ne su 35 šalimis atskirai“⁵¹.

BV tapus visateisėmis NATO ir ES narėmis, buvo laikoma, kad yra igyvendinti pagrindiniai JAV ir BV partnerystės chartijos tikslai, todėl į jos vietą stojo E-PINE. Kaip pažymėjo tuometinis Lietuvos UR ministras Audronius Ažubalis, ES Rytų partnerystė ir Rusija turėtų išlikti svarbia ŠB regiono koordinuotos politikos dalimi⁵². Pažymėtina, kad NB8 šalys išreiškė stiprią paramą JAV dėl rugsėjo 11-osios įvykių ir tapo ES ir NATO bendradarbiavimo advokatėmis.

Bet NB8 (tiek ir E-PINE) bendradarbiavimo gyvybingumas yra mokėjimas adaptuotis. Pvz., 2011 m. neformaliai susibūrusiam Aljansui vykdant Libijos karinę operaciją, svarbiausius politinius klausimus sprendė neformaliai susiformavusi Libijos kontaktinė grupė. Pastebėtina, kad NB8 čia parodė savo politinę išmintį ir šioje grupėje kalbėjo „vienu balsu“⁵³.

Karinėje srityje bendradarbiavimas irgi turi savo priešistorę. BV, nelaukdamas, kol pradės veikti ŠB šalių formatai, nemažai pasiekė trišaliame kontekste. BV vykdo bendrus trišalius projektus – jau minėta NATO oro policijos misija, Baltijos gynybos koledžas (BALTDEFCOL, Tartu), kuriame rengiami BV ir kitų valstybių karininkai, Baltijos oro erdvės stebėjimo (BALTNET) projektas ir t. t. Lietuvos ir Latvijos specialiųjų operacijų pajėgos kartu veikia NATO tarptautinių saugumo paramos pajėgų (ISAF) misijoje Pietų Afganistane. Bendradarbiavimas juda ir toliau. 2012 m. balandžio mėn. Tukumė, Latvijoje, vykusiame BV kariuomenių vadų susitikime daug dėmesio skirta bendram koviniam rengimui, pajėgumų plėtojimui, esamos ir ateityje planuojamos infrastruktūros, simuliacijos sistemų, bendram išnaudojimui pagal „išmaniosios gynybos“ principą⁵⁴.

Bet nuo pat BV nepriklausomybės, buvo pradėta aktyviai ieškoti bendradarbiavimo su Šiaurės šalimis. Pvz., Lietuvos atveju Šiaurės šalys jau nuo seno yra aktyvios partnerės toliau plėtojant karinius pajėgumus. Su Danija, viena svarbiausių NATO partnerių, vykdomas LITBRIG projektas, užtikrinan-

⁵¹ „Krašto apsaugos ministerijos politikos direktorius V. Urbelis su kolegomis aptarė Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimą“, www.kam.lt, 2012 m. spalio 15 d.

⁵² „Užsienio reikalų ministras E-Pine diskusijoje pabrėžė energetikos ir transporto projektų regione svarbą ir ragino remti Rytų partnerystės šalis“, www.urm.lt, 2012 m. rugsėjo 3 d.

⁵³ „Vienas balsas“ - NB8 šalis Libijos kontaktinėje grupėje atstovaudavo vienas iš užsienio reikalų ministrų, tiek tuo, kad NB8 šalių ekspertai reguliariai koordinuodavo savo veiksmus. Pastebėtina, kad Libijos krizės atsiradusi praktika vėliau buvo panaudota ir Sirijos krizės atveju. Pvz., URM pareiškimas „Lietuva su kitomis Šiaurės ir Baltijos šalimis pareiškė, kad Sirijos režimo smurtas prieš savo piliečius negali būti toleruojamas“, www.urm.lt, 2012 gruodžio 12 d.

⁵⁴ „Baltijos šalių kariuomenių vadai sutarė dėl bendrų karinių projektų ateities“, www.15min.lt, 2012 m. balandžio 20 d.

tis NATO reikalavimus atitinkančios Motorizuotosios pėstininkų brigados „Geležinis Vilkas“ sąveika su NATO pajėgomis per Danijos diviziją. Karinis bendradarbiavimas su Norvegija, Švedija ir Suomija irgi gana aktyvus – dovanotos technikos mūsų kariuomenėje naudojimas, priežiūra, karininkų mokymas dirbti su ja, ryšiai su savanorių pajėgomis ir t. t.

Šiuo metu NB8 šalys plečia bendradarbiavimą, rengdamos bendrus mokymus ir pratybas, derindamos pozicijas energetinio ir kibernetinio saugumo klausimais. Bendroje NB8 iniciatyvoje remiamos Vakarų Balkanų regiono šalių, Gruzijos ir Ukrainos saugumo sektoriaus reformos, siekiama į iniciatyvą įtraukti ir Moldovą.

2009 m. lapkričio 5 d. Helsinkyje Šiaurės šalių ministrų susitikime buvo patvirtintas NORDEFECO – Šiaurės šalių gynybos bendradarbiavimo formatas, sujungęs visus iki tol buvusius projektus ir atsiradęs kaip Šiaurės šalių iniciatyva ieškoti sinergijos gynybos įsigijimų srityje, o tik vėliau išsiplėtęs. NB8 ministrų susitikimo metu buvo išreikšta politinė valia NORDEFECO kontekste stiprinti bendradarbiavimą su BV, todėl nuo 2011 m. jos dalyvauja Šiaurės šalių gynybos bendradarbiavimo komiteto posėdžiuose.

NB8 bendradarbiavimas vyksta ir kitose srityse, susijusiose su saugumu.

Nesuklysimė teigdami, kad ŠB šalys yra glaudžiai finansiškai integruotos. BV dominuoja Šiaurės šalių bankai, kurių sistema glaudžiai susieta, o standartai suderinti. 2010 m. buvo pasirašytas NB8 memorandumas finansinio stabilumo ir krizių valdymo srityje. Šis susitarimas sustiprino pasirengimą spręsti tarpvalstybinio finansinio stabilumo problemas regione⁵⁵, tapo savotiška „solidarumo deklaracija“ šioje srityje. ŠB šalys yra kartu atstovaujamos Pasaulio banke, Tarptautiniame valiutos fonde⁵⁶. Bet ne tik tai. Sustiprintas NB8 finansinių institucijų – finansų ministrų, centrinių bankų vadovų ir priežiūros institucijų vadovų – bendradarbiavimas, bendradarbiavimo forumo – ŠB stabilumo grupės – įkūrimas turėjo didžiulę įtaką regiono finansiniam stabilumui, o tai atsiliepia ir bendram BV stabilumui ir saugumui.

Nemažą įtaką saugumo aspektas turi ir ŠB šalims bendradarbiaujant strateginių ekonomikos sektorių srityje. Su Šiaurės šalimis plėtojamos BV energetinės ir transporto jungtys.

⁵⁵ „Cooperation agreement on cross-border financial stability, crisis management and resolution between relevant Ministries, Central Banks and Financial Supervisory Authorities of Denmark, Estonia, Finland, Iceland, Latvia, Lithuania, Norway and Sweden“, http://www.lb.lt/2010_3, 2010 m. rugpjūčio 17 d.

⁵⁶ Vieningas NB8 „balsas“ yra ir galimybė kartu veikti globalius procesus, pvz., URM pareiškimas „Pasaulio banko prezidentas teigiamai įvertino Baltijos šalių žingsnius kovojant su ekonomikos krize“, www.urm.lt, 2012 gruodžio 12 d.

Energetikos sektoriuje yra sukurta integruota Šiaurės šalių elektros sistema (*Nordel*) ir rinka (*NordPool*). Todėl šiame kontekste labai svarbus regiono energetinės integracijos aspektas – ŠB šalių elektros rinkų sujungimo planas. Bendra Šiaurės šalių elektros rinka yra vienas svarbiausių minėto BEMIP tikslų (tai apima Šiaurės šalis, BV, Lenkiją ir Vokietiją; BEMIP rodo, kad pagrindinį vaidmenį regione ir toliau vaidina ES).

Be abejonės, tai yra puikus pavyzdys, kaip tarpusavio priklausomybė strateginiame energetikos sektoriuje prisideda prie saugumo. Nuo 2012 m. BV elektros birža *BaltPool* bus integruota į Šiaurės šalių elektros biržą *NordPool*. Estija jau 2007 m. prisijungė prie *NordPool* per 300 MW Estijos ir Suomijos (*EstLink*) kabelį. Šiuo metu statoma nauja jungtis 350 MW (*EstLink-2* kabelis). Lietuva (kartu su Latvija, nes tai regioninis projektas) ir Švedija per *NordBalt* kabelį, kuris bus 700 MW galingumo. Taip pat, Lietuva ir Lenkija jau pradėjo dar didesnio projekto – 1000 MW jungties *LitPolLink* statybos vykdymą.

Regioninės elektros rinkos kūrimas jau pajudėjo, todėl tolesnė integracija į Europos tinklus yra tik laiko klausimas. Dujų sektoriuje procesas užtruks, nes tai monopolinis sektorius. Bet ir čia yra progresas. Pvz., Švedija ir Danija jau tai padarė, o Estija, Latvija ir Suomija pasiprašė atidėti Trečiojo paketo įgyvendinimą. Tik Lietuva eina visiško įgyvendinimo keliu.

Bet čia ne viskas priklauso nuo Šiaurės šalių. Ypač stokojama bendro BV koordinavimo. Kalbos apie bendrą LNG terminalą taip ir nebuvo įgyvendintos. BV energijos naudojimo efektyvumas vis dar žymiai atsilieka nuo Šiaurės šalių, dar menkas atsinaujinančios energijos panaudojimas, neefektyvus energijos naudojimas ir t. t.

Strateginė reikšmę NB8 saugumui turi ir transporto jungtys. Lietuva kartu su Švedija ir Danija plėtoja daug žadantį transporto projektą – Rytų–Vakarų transporto koridorių, kurio tikslas yra sujungti Azijos ir Europos rinkas sausumos maršrutu ir išplėtoti efektyvų, saugų ir aplinką tausojantį būdą gabenti vis daugiau prekių. Suomija kartu su BV taip pat aktyviai plėtoja Šiaurės–Pietų kryptį, remdama geležinkelio *Rail Baltica* projektą, kuris BV ir Lenkiją susies su bendrąja Europos rinka. Lygiagrečiai plėtojamas ir Botnijos koridoriaus projektas.

3. Šiaurės ir Baltijos bendradarbiavimas – kas toliau?

Aišku, kyla klausimas kur toliau judės NB8 bendradarbiavimas?

ŠB šalys daugelio kaimynų vis daugiau matomos kaip geopolitinis vienetas. Šiaurės šalys, ES narės ir BV (neformaliai šis formatas irgi turi savo pavadinimą – NB6) aktyviai bendradarbiauja ES formatuose. Bendradarbiavimas vyksta ir kitur – JT, NATO, Europos Taryboje, Tarptautiniame valiutų fonde ir pan. Šias tendencijas dar labiau skatina globalizacija, ekonominė krizė. Puikus bendradarbiavimo tarp NB8 šalių pavyzdys yra bendros pastangos padidinti regiono konkurencingumą pasaulyje. Regionų grupavimo tendencijos yra neišvengiamos tiek Europoje, tiek ir visame pasaulyje. Todėl NB8 šalys neišvengiamai bus spaudžiamos susitarti dėl bendros darbotvarkės ir interesų paieškos.

1992 m. prasidėjęs, NB8 bendradarbiavimas buvo kiek mažiau intensyvus po 2004 m., kai BV įstojo į ES ir NATO. Bet būtent tada įvyko kokybinis lūžis – pagalba pamažu peraugo į lygiavertę partnerystę. Šiuo metu pastebimas kitas savotiškas procesas – NB8 „renesansas“.

Siekiant paskatinti mąstymą dėl bendradarbiavimo ateities, BV iniciatyva 2010 m. buvo įkurta NB8 ekspertų grupė („Išminčių grupė“, kurią sudarė buvęs Latvijos ministras pirmininkas ir UR ministras Valdis Birkavas ir buvęs Danijos gynybos ministras Sorenas Gade’as), kuriai buvo pavesta parengti konkrečias rekomendacijas, kurių įgyvendinimas turėtų paskatinti glaudesnę NB8 bendradarbiavimą.

2010 m. rugpjūčio mėn. vykusiam NB8 užsienio reikalų ministrų susitikime Rygoje buvo patvirtinta vadinamoji „Išminčių ataskaita“⁵⁷. Rekomendacijos buvo suformuluotos šiose konkrečiuose srityse: užsienio politinis dialogas (tai paprasčiausiai įgyvendinama iniciatyva, nes interesai užsienio politikos sričių beveik sutampa); diplomatinių atstovybių bendradarbiavimas (2011 m. NB8 vyriausybės pasirašė šios srities memorandumą, kuris palengvino praktinį įgyvendinimą); civilinė sauga, įskaitant kibernetinį saugumą; bendradarbiavimas gynybos srityje, energetika; NB8 „prekės ženklas“.

2011 metais NB8 valstybės, sekdamos „Išminčių ataskaitos“ rekomendacijomis, įgyvendino daugelį svarbių siekių: renginiais buvo pažymėtos ŠB diplomatinių santykių užmezgimo dvidešimtosios sukaktys, įvyko bendros diskusijos dėl regiono ateities. Taip pat tarp NB8 vyriausybių Helsinkyje 2011 m. rugpjūčio 30 d. buvo pasirašytas savitarpio supratimo memorandumas, ku-

⁵⁷ Visą tekstą žr. <http://nb8.mfa.lt/index.php?2884839043>.

riuo remiantis regiono valstybės galės įkurdinti savo diplomatus kitos šalies atstovybėje užsienyje. Savo veiksmus intensyviai derina centriniai šalių bankai, finansų, gynybos, transporto ministerijos, įvairios agentūros ir kitos įstaigos, kurių veikla yra regioninio masto.

Išvados

Taigi, tie, kas naiviai tikėjosi, kad BV įstojus į ES ir NATO regionas bus visiškai „fiksuoatas“, „užbaigtas“, klydo. Regionas dar netapo „saugumo bendruomene“. Esantys ir potencialūs iššūkiai vis dar reikalauja dėmesio ir adekvačių veiksmų. Bet klydo ir tie, kurie teigė, kad regionas vienas, be išorės pagalbos nieko negali nuveikti. Todėl NB8 bendradarbiavimas saugumo ir gynybos srityje yra ne tik pageidautinas, bet ir būtinas. Tai ne „mistika“, o neišvengiamybė.

Išvados iš principo siejasi su minėtos JAV Atlantinės tarybos studijos autorių išvadomis, bet, pirma, nagrinėja jau po studijos išleidimo įvykusius procesus, naujus iššūkius, antra, išvados remiasi praktiniu autoriaus patyrimu.

Pirma, atsižvelgus į ŠB valstybėms kylančius iššūkius, akivaizdu, kad tik veikiantis kartu ir tik integruotas regionas gali sumažinti jų poveikį. Tik toks regionas gali vaidinti didesnę visuotinę vaidmenį. Geopolitiniu požiūriu, NB8 regiono vienybė padidina visų jų derybinį svorį tarptautinėse organizacijose (minėtas NB8 koordinavimas Libijos krizės atveju), padeda išlaikyti Vakarų partnerių dėmesį regiono saugumui bei demokratinėms reformoms kaimynystėje.

NB8 šalys neišvengiamai bus gyvenimo „spaudžiamos“ ieškoti dar didesnės sinergijos išlaikant įtaką europiniame, transatlantiniame ir globaliame lygiuose, nes tik tai ir yra praktinis atsakas, didinantis efektyvumą ir galimybes (pvz., jau minėtas sprendimas dėl bendrų diplomatinių atstovybių).

Ir čia ryškėja aiški tendencija, kad ilgainiui Šiaurės šalys neišvengiamai plės integracinius mechanizmus būtent su trimis BV, nes šis bendradarbiavimas turi gana aiškią strateginę reikšmę. ŠB bendradarbiavimas, be kita ko, prisideda siekiant dar didesnės BV integracijos į transatlantines ir europines struktūras. O tai naudinga ir Šiaurės šalims. Didesnė integracija reikš, kad BV įgis dar didesnę politinę, ekonominę, finansinę, ideologinę „priešnuodį“ prieš bandymus joms daryti įtaką. Viena iš didžiausių BV „pamokų“ po 2004 m. narystės ES ir NATO yra ta, kad su naryste integracija nesibaigia, o tik prasideda.

Be abejo, gali ir turi būt plečiamas Šiaurės šalių Solidarumo deklaracijos

formatas, apimant ateityje ir BV. Ne todėl, kad „silpnėja“ NATO įsipareigojimai, o priešingai, išplėsdamos solidarumo taikymą regiono šalys pademonstruos, kad trečiosios šalys neturi galimybių „išskirti“ vieną regioną ar šalį, kaip atsitiko „Bronzino kareivio“ atveju.

Antra, platesniaja saugumo ir gynybos prasme turi būti plėtojamas NB8 bendradarbiavimas politikos, ekonomikos, energetikos srityse. Tarp Šiaurės šalių ir BV didėja ir didės politinis dialogas, ES politikų koordinavimas, finansiniai, žmogiškieji srautai, bus stiprinamos ir plėtojamos infrastruktūros jungtys – elektros, ITC, kurios NB8 šalis sujungs strategiškai. NB8 šalis ir kitas Baltijos jūros regiono valstybes sujungs ir bendra veikla dėl klimato kaitos, ekologijos. Visa tai, be abejonės, prisidės prie NB8 saugumo jausmo.

Puikiai prasidėjęs bendradarbiavimas regiono lygiu energetikos sektoriuje turi būti tęsiamas. BEMIP mechanizmas, kurio tikslas prisidėti kuriant jungtis tarp BV ir Lenkijos, BV ir Šiaurės šalių, yra geriausia to išraiška.

Trečia, NB8 bendradarbiavimas saugumo ir gynybos srityje turi išlikti dienotvarkėje. Akivaizdu, kad regionas turi aktyviai imtis atsakomybės ir veikti kartu. NORDEFECO ir kiti daugiašaliai formatai, į kuriuos Šiaurės šalys pamažu įtraukia BV, jau dabar numato bendrą pajėgumų formavimą ir pasidalinimą resursais. Jau vien biudžeto apribojimai privers vis daugiau apie tai galvoti. Turi atsirasti bendras planavimas operaciniame lygmenyje, pratybų su visomis ginkluotės ir pajėgų rūšimis, bendri įsigijimai, bendras ruošimas ir logistika. NB8 šalys galėtų palyginti nacionalines mokymo sistemas ir išsiaiškinti mokymų kitose šalyse poreikį, visų pirma – BALTDEFECOL. Kaip pirmo žingsnio, būtų galima imtis dar labiau koordinuotos arba net bendros NB8 veiklos Afganistane. NB8 galėtų būti aktyvios kovai su piratavimu nukreiptoje ES operacijoje *Atalanta*.

Šiame kontekste NB8 šalys turi tikėtis, kad bus keliamas klausimas dėl gynybos biudžeto didinimo (Lietuva, Latvija, netgi Švedija sumažino karinius biudžetus ir nepadidino netgi ekonomikai pradėjus augti). Kodėl JAV, kurios ekonomika yra mažesnė už ES, turi ginti Europą? Kodėl Europa, o ir NB8 šalys, negali pačios susimokėti už savo gynybą, taip kompensuodamos JAV pasitraukimą?

Ketvirta, NB8 bendradarbiavimas neturi būti vykdomas NATO sąskaita, priešingai – turi prisidėti prie NATO. Su tuo sutinka be išimties visi BV saugumą nagrinėjantys autoriai. Netgi toli siekiantis bendradarbiavimas ir galimybė veikti kartu negalėtų atsverti visų NB8 šalis veikiančių iššūkių ir rizikos. Taigi, pritariant didesniai NB8 regioniniam vaidmeniui, bet reikia suprasti, kad ko-

kie pasiūlymai regionalizuoti saugumą yra pavojingi (turint omenyje, kaip jau buvo minėta, saugumo regionalizavimo idėja jau buvo atmesta pirmaisiais BV nepriklausomybės metais).

NB8 turi (ir ilgai turės) skirtingus formalius santykius su NATO (nors regionui tampant vis labiau integruotu Švedijos ir Suomijos narystės Aljanse klausimas bus keliamas vis dažniau; kaip tiksliai išsireiškė Estijos UR ministras Urmas Paet „galima <...> pasakyti, kad Švedija ir Suomija yra de facto NATO narės <...> Atsižvelgiant į vis glaudesnę bendradarbiavimą Europos Sąjungoje, Estijai būtų malonu matyti Šiaurės ir Baltijos regioną, kuris yra vis labiau integruotas ir kiek įmanoma vieningas“⁵⁸). Bet tai neatima galimybės net ir nesančioms NATO narėmis Švedijai ir Suomijai plėtoti aktyvius santykius su Aljansu. Geras to pavyzdys – jos abi jau dabar kartu su kitais NATO nariais dalyvauja NATO strateginio oro transporto (angl. *NATO Strategic Airlift Capability*) projekte, kuris numato C17 tipo strateginių transporto lėktuvų panaudojimo nacionalinėms, NATO ar ES operacijoms. Švedija ir Suomija plėtoja ir kitus glaudžius ryšius su NATO. Pvz., tarp valstybių, kurios įsikurs NATO specialių operacijų štabe, iš karto buvo paminėtos ir abi šalys⁵⁹.

Iš kitos pusės, NATO ir ne NATO šalių narių pasidalinimas tampa vis mažiau matomas. Kaip minėta, NATO štabų pratybose, kurios apima ir scenarijus, susijusius su 5-uju straipsniu, dalyvauja ir Švedija ir Suomija.

Du šiuo metu sunkiai pasiekiami dalykai – Švedijos ir Suomijos narystė NATO ir ES gynybinių pajėgumų stiprinimas – turėtų „neužtemdyti“ esminės saugumo sąlygos regione. Vietoje teorinių svarstymų reikėtų koncentruotis į praktinį bendradarbiavimą, gal pradedant nuo mažiau kontraversišκών dalykų. Sakykime, 2011 m. lapkričio mėn. Örebro vykusio susitikimo metu vienas iš ŠB gynybos ministrų sprendimų buvo įkurti regioninę darbo grupę dėl kibernetinio saugumo⁶⁰.

Iš kitos pusės, praktiniai NB8 šalių projektai, kaip jūrų stebėjimas, civiliinių pajėgumų planavimas ir plėtojimas padės atsirasti regioninei sinergijai. O ateityje bus galima žengti ir kitą žingsnį, pvz., pasikviečiant Švediją ir Suomiją į NATO pratybas *Steadfast Jazz 2013* ir *Amber Hope*. Kuo daugiau NB8 pareigūnai, kariškiai pažins vienas kitą, tuo daugiau atsiras pasitikėjimo. Šiame kontekste labai svarbus bus BV dalyvavimas ES Šiaurės kovinėje grupėje.

⁵⁸ „FM Urmas Paet in Sälen: Sweden and Finland are NATO's Closest Allies“, www.estemb.se, 2013 sausio 15 d.

⁵⁹ „NATO inaugurates new HQ for allied special forces“, www.acus.org, 2012 m. gruodžio 13 d.

⁶⁰ „Rasa Juknevičienė: būtina stiprinti Baltijos šalių bendradarbiavimą gynybos srityje“, www.15min.lt, 2011 lapkričio 16 d.

Ateityje, be abejonės, bus imta kalbėti ir apie klausimą dėl Švedijos ir Suomijos santykio su NATO oro policijos misija BV. Svarbiausia, ši misija turi išlikti NATO misija.

BV turi koncentruotis į priimančios šalies paramos (angl. *host nation support*) didinimą, NATO infrastruktūros plėtotę, NATO pratybas regione, plėsti NATO kompetencijos centrus – Estijoje kibernetinio saugumo, Lietuvoje – energetinio saugumo.

Penkta, JAV ir toliau turi aktyviai dalyvauti regione. Netgi suprantant, kad JAV perorientuoja savo dėmesį į kitus regionus, JAV turi likti ŠB regione vien dėl to, kad net užuomina, kad JAV traukiasi, o pačios NB8 šalys turi imtis visiškos atsakomybės, pasiųstų blogą signalą ir neprisidėtų prie regiono saugumo. JAV turi remti E-PINE formatą. Aišku, JAV buvimas Europoje priklausys nuo to, ar sugebėsime kalbėti kaip vieningas regionas.

Taigi, regioninis bendradarbiavimas nėra narystės NATO ar tolesnio JAV įsitraukimo į regioną pakaitalas, bet kuo didesnė integracija, tuo bet kuriai jėgai iš išorės bus sunkiau daryti įtaką bent vienai iš NB8 šalių.

Šešta, regionas bus mažiau saugus, kol nebus surastas mechanizmas, kaip įtraukti Rusiją. Aišku, ir toliau išliks klausimas – kaip? Rusija turi visai kitus prioritetus, todėl iki šiol pastangos įtraukti Rusiją į visapusišką bendradarbiavimą Baltijos jūros regione buvo vaisingos tik iš dalies. Sėkmingiau už BJVT pasirodė Šiaurės Matmuo, bet Rusija linksta į praktiniais interesais ir projektais paremtą bendradarbiavimą (pvz., *NordStream*). Kitas svarbus aspektas – EK dalyvavimas stiprinant energetikos dialogą su Rusija.

Ar Rusijos pozicija regione ir toliau ves nepasitikėjimo link, ar prie konstruktyvaus įsitraukimo, priklausys nuo abiejų pusių. Kaip rodo paskutiniai vertinimai, net teigiamai pastaruoju metu besivystę Rusijos ir Norvegijos santykiai nėra taip toliau vertinami iš Norvegijos pusės⁶¹. Nerimą dėl Rusijos ginklavimosi regione atvirai pradėjo reikšti ir Švedija⁶².

Bet nepaisydami ne visada produktyvaus bendradarbiavimo su nuo demokratiškesnių principų nususikančia Rusija, NB8 šalys tiek per ES, tiek per NATO, tiek per regioninius mechanizmus (Arkties taryba, Barenco bendradarbiavimo taryba, BJVT) pasistengė įtraukti Rusiją į platų bendradarbiavimo ratą. Tai ir politiniai, ekonominiai, turizmo, kultūros ir žmoniškieji mainai. Tik koordinuotos ir vieningos NB8 sugebės atsilaikyti prieš augantį Rusijos spaudimą. Kalbant apie BV ir Rusijos santykius, didelę reikšmę turės projektai,

⁶¹ „Russian relations ‘not the same’“, www.newsinenglish.no, 2012 lapkričio 30 d.

⁶² „Švedija ima vis labiau nerimauti dėl Rusijos ginklavimosi Baltijos regione“, www.lrytas.lt, 2012 m. rugsėjo 23 d.

kurie nukreipti į ateitį, pvz., jaunimo mainai. Tam labai pasitarnautų Šiaurės šalys ir JAV, bet ne kaip „tarpininkės“, vien jau pats jų buvimo faktas duotų didelį pasitikėjimą. Juk nepaisant negatyvių dalykų, visgi, tarp Rusijos ir BV yra daug pozityvių: puikiai einasi ekonominiai santykiai, turizmas, žmogiškieji mainai. Nepaisant „juodų“ scenarijų, Kaliningrado tranzitas per Lietuvos teritoriją, tarp jų – karinis, nekelia jokių problemų. Be to, tiek Lietuva, tiek Latvija yra suderinusios ir vykdo ISAF tranzitą per Rusijos ir Baltarusijos teritoriją (taip vadinamas „Šiaurės teikimo kelias“ per Rygos ir Klaipėdos uostus).

Septinta, kalbant apie NB8 bendradarbiavimą plačiaja prasme, reikės išlikti realistais. Nėra nei galimybių, nei reikalo revoliuciniam priėjimui. Šis bendradarbiavimas ir toliau judės ne kaip kokias nors plataus masto „strategija“, o kaip praktinis bendradarbiavimas, vedinas bendrų tikslų ir mažų, bet praktiškų, žingsnių. Sunku tikėtis, kaip siūlo Latvijos gynybos ministras Artis Pabrikas, kad „Baltijos ir Skandinavijos šalims reikia kalbėti ne apie bendradarbiavimą, o apie integracijos siekius“⁶³. Tai šiuo metu tiesiog nėra pagrindo. Šis bendradarbiavimas daugiau bus kaip papildymas egzistuojančių mechanizmų ir institucijų, kuris dar labiau pritrauks dėmesį iš tokių žaidėjų kaip JAV.

Galima sutikti su žymaus JAV analitiko D. Wilsono pateiktais NB8 šalių bendradarbiavimo apribojimais, kurie parodo, kad bendradarbiavimo saugumo ir gynybos srityje judėjimas bus neskubus ir apgalvotas. Skiriasi NB8 šalių gynybos koncepcijos (Suomija yra orientuota į šauktinius, besiremiančius teritorine gynyba, o Danija – į profesionalią kariuomenę, orientuotą į ekspedicionines užduotis), Švedija ir Suomija nėra NATO narės, Norvegija nėra ES narė, o Danija yra išimtis ESDP). Lengva planuoti, bet nėra lengva įgyvendinti, pvz., bendrus pirkimus. Šalys turi skirtingus užsienio politikos prioritetus: Norvegija yra aiškiai orientuota į Šiaurės (angl. *High North*) klausimus, Danija – proatlantinė, bet irgi mažiau orientuota į Šiaurės ir Baltijos regioną. Galiausiai, BV mato NATO, kaip pagrindinį saugumo garantą⁶⁴.

Aštunta, NB8 bendradarbiavimas turi išlikti lankstus, kad ir kitos šalys – JK, Lenkija ir t. t. – galėtų prisijungti, jei reikės. JK įsitraukimas regione šiuo metu apsiriboja „švelniuju saugumu“ – elektroninė vyriausybė, sveikatos apsaugos reforma, vyresniojo amžiaus žmonių išlikimas darbo rinkoje ir t. t. Bet bus nemažai temų, pvz., ligų plitimas, klimato kaita, migracija, tarptautinio nusikalstamumo plitimas ir t.t., dėl kurio būtų tikslinga į NB8 bendra-

⁶³ „Latvijos gynybos ministras: Baltijos ir Skandinavijos šalims reikia ne bendradarbiauti, o integruotis“, www.balsas.lt, 2012 m. rugsėjo 15 d.

⁶⁴ Wilson D., Nordenman M., „The Nordic-Baltic Region as a Global Partner of the United States“ in Nurick R., Nordenman M. ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, September 2011, Atlantic Council, p. 70.

darbiavimą įtraukti ir kitas regiono šalis – Vokietiją, Lenkiją. Yra ir klausimų (terorizmas, masinio naikinimo ginklo plitimas), kuriuos spręsti reikėtų tik visuotiniame kontekste.

Lietuvos atveju stiprėjantys ryšiai su Šiaurės šalimis ne prieštarauja, o papildo ligšiolinį bendradarbiavimą su Lenkija.

Be abejo, bent jau ES lygmenyje NB8 ryšiai su Vokietija įgaus didesnę strateginę reikšmę, ypač senam Rytų ir Vakarų padalinimui užleidžiant vietą Šiaurės ir Pietų padalinimui. Čia NB8, Vokietijos ir kitų Europos Šiaurėje esančių šalių vienybė reikalinga kaip niekada.

Kaip ir politiniame lygmenyje, regiono platesniam saugumui yra labai svarbu, kad regionas nebūtų uždaras. Šiame kontekste demokratijos sklaida Rytų Europoje ir kitur yra būtinybė, kuri visiškai įgyvendinama (ypač turint omenyje BV patyrimą reformų, ES ir NATO integracijos ir kitose srityse).

Stokholmas, 2013 m. sausis